

TDK-dolgozat

2023.

Süle Csaba
Külkereskedelmi kar

A HÉPHAISZTOSZI TŰZBEN: VÁLSÁGOKKAL KÜZDŐ GÖRÖGORSZÁG JELENE ÉS JÖVŐJE

VÁLSÁGKEZELÉS A 2008-2009-ES GAZDASÁGI VILÁGVÁLSÁGOT ÉS A KORONAVÍRUS KÖVETŐEN

IN THE FIRE OF HEPHAISTOS: THE PRESENT AND FUTURE OF GREECE IN CRISES

CRISIS MANAGEMENT AFTER THE 2008-2009 GLOBAL FINANCIAL CRISIS AND THE COVID-19 PANDEMIC

Dr. Antalóczy Katalin

Kézirat lezárásának dátuma: 2023. 11. 07.

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés.....	1
2. A görög adósságválság.....	3
2.1. Görögország csatlakozása az Európai Gazdasági Közösséghez.....	3
2.2. Görögország eladósodása	4
2.3. Csatlakozás a Gazdasági és Monetáris Unióhoz	5
2.3.1. A Gazdasági és Monetáris Unió létrejötte	5
2.3.2. Konvergenciakritériumok és Görögország	6
2.4. Görögország 2001 és 2008 között	8
2.5. A válság kirobbanása és elmélyülése az Unióban és Görögországban	11
2.5.1. A gazdasági válság begyűrűzése az Európai Unióba.....	11
2.5.2. A válság begyűrűzése Görögországba	13
2.6. Görögország és az Európai Unió válasza a válságra	16
2.6.1. Az Európai Unió szabályozási rendszerének reformja	16
2.6.2. Görög válságkezelés a 2008-2009-es válság során.....	18
2.7. Válságkezelés utóélete Görögországban	23
3. A COVID-19-világjárvány és kezelése.....	25
3.1. Görögország a COVID-19-világjárvány előtt	25
3.1.1. Az Európai Szemeszter és Görögország	25
3.1.2. Görögország gazdasági állapota a világjárvány kitörte előtt	25
3.2. Az Európai Unió válasza a COVID-19 válságra	29
3.3. COVID-19-járvány hatásai Görögországra	31
3.4. Görögország helyreállítási terve	34
3.4.1. A görög helyreállítási tervről általánosságban.....	34
3.4.2. Regionális egyenlőtlenséget érintő intézkedések és reformok	36
3.4.3. Versenyképesség fokozása.....	38
4. Összefoglalás.....	40

ÁBRAJEGYZÉK

1. ábra: Államadósság GDP arányosan Görögországban.....	5
2. ábra: GMU tagországai az EU szabályrendszerének rájuk gyakorolt hatásai és befolyása alapján	9
3. ábra: A munkanélküliségi ráta alakulása Görögországban	10
4. ábra: Görög-német kamatkülönbség (tízéves államkötvények, bázispont)	15
5. ábra: reál GDP alakulása Görögországban.....	26

1. Bevezetés

Napjaink rohamosan változó világában egyik pillanatról a másikra válságok jönnek és mennek, azonban azok hatásai sokszor maradandóbbnak bizonyulnak, mint maguk a válságok. A 2008-2009-es gazdasági világválság felkészületlenül érte a legtöbb országot, Görögország sem volt kivétel. A válság annyira súlyosan érintette a görög gazdaságot, hogy külső segítség nélkül államcsőd következett volna be. A kialakult válsághelyzet felhívta a figyelmet a már korábban is tarthatatlannak tartott görög állami struktúrára, illetve az elmúlt több mint három évtized kormányai által elkövetett és/vagy épp ki nem javított hibákra.

A gazdasági világválságot követő válságkezelés Görögországban még nem ért véget teljesen, amikor 2020-ban a COVID-19 járvány következtében ismét súlyos csapás érte az országot. A koronavírus járvány által okozott új kihívások számtalan új problémát hoztak magukkal. Az Európai Unió válaszul a COVID-19 okozta nehézségekre létrehozta a Next Generation EU-t, azaz az Európai Unió saját helyreállítási tervét. A helyreállítási terv keretein belül a tagországok, csakúgy, mint Görögország visszafizetendő és vissza nem fizetendő támogatásokat kapnak. Az Unió ajánlásai Görögország számára több olyan problémát is taglaltak, amiket az ország már bő egy évtizede nem tudott teljes mértékben felszámolni.

Kutatásom célja a görög válságkezelés elemzése a 2008-2009-es gazdasági világválság és a COVID-19-világjárványán fényében. Mindkét esetben kiemelt hangsúlyt fektetek a válságok külső és belső okozóira, illetve a válságokat követő válságkezelési tervekre. Mivel Görögország tagja az Európai Uniónak és az eurózónának, ezért válságkezelésében kiemelt szerepet játszottak az Unió ajánlásai és a pénzügyi segélynyújtás feltételeként megállapított célok is.

Dolgozatom során az alábbi kutatási kérdésekre keresem a választ:

- Mely külső és belső tényezők járultak hozzá a görög gazdasági válság kitöréséhez, majd elhúzódásához?
- Melyek azok a problémák, amelyek a válságkezelést követően is esedékesek maradtak?
- Milyen reformokat és intézkedéseket vállalt a görög kormány a COVID-19 válság következtében az Európai Unió helyreállítási tervének keretein belül?
- Mely eszközökkel tervezi Görögország enyhíteni a regionális különbségeket, felhasználva az Unió helyreállítási alapját?
- Miként igyekszik Görögország saját versenyképességét növelni a COVID-19 járványt követően, a Next Generation EU tükrében?

Kutatásom megírása során számos szakirodalom és adatforrás körültekintő elemzését, majd értékelését végzem el, melynek alapjául szekunder kutatási eszközöket használok fel. Dolgozatom során célom az általam összegyűjtött adatok segítségével megvizsgálni Görögország jelenlegi helyzetét több szempontból. Az adatok elemzése mellett nagy figyelmet helyezek az adatok megbízhatóságának ellenőrzésére, hiszen objektív következtetések megfogalmazásához elengedhetetlen az adatok megbízhatósága.

Kutatásom első nagy egységében a 2008-2009-es gazdasági világválság előzményeit, kitörését és kezelését fogom elemezni, hiszen mind Görögország mind az Európai Unió számára jelentős kihívásokat tartogatott.

Kutatásom következő egységében a COVID-19-világjárvány okozta válságra és a válsággal járó válságkezelésre helyezem a hangsúlyt. Ennek oka, hogy a világjárvány Görögországban csakúgy, mint az Unió bármely másik országában recesszióhoz és több másik gazdasági problémához vezetett.

Végezetül dolgozatom utolsó egységében, az összefoglalóban összegezni fogom kutatásom eredményeit, kiemelve a válságkezelések és más ehhez kapcsolódó intézkedések eredményességét.

2. A görög adósságválság

2.1. Görögország csatlakozása az Európai Gazdasági Közösséghez

Görögország, mint mediterrán perifériaország jellemzően más fejlődési pályát járt be, mint a fejlett nyugat-európai országok többsége. Görögország fejlődéstörténetéből kifolyólag az 1981-es csatlakozást megelőző időszak áttekintése nélkül lehetetlenné válna kutatásom teljessége.

Az Európai Gazdasági Közösség egyik első, harmadik országgal kötött társulási megállapodását Görögországgal kötötte meg. Görögország 1961-ben írta alá a megállapodást, ami 1963-ban hatályba is lépett. A megállapodás azonban 1967-ben felfüggesztésre került egészen a hét éves katonai diktatúra végéig, azaz 1974-ig (Sabethai, 2003). A görögökkel született társulási megállapodás olyan szempontból is különleges volt, hogy rendelkezett az ország későbbi teljes jogú taggá válásáról is (Salm, 2021).

Görögország végül 1975. június 12-én nyújtotta be csatlakozási kérelmét az Európai Gazdasági Közösséghez (Rankin, 2015). A görög csatlakozási kérelem ellenkezést keltett, különösen a franciák és a németek körében. Franciaország aggodalmát fejezte ki a gazdákra gyakorolt hatás miatt, Németország pedig az olcsó munkaerő nagymértékben való beáramlása miatt fejezte ki aggodalmát. A tagországok emellett attól tartottak, hogy esetleg belekeveredhetnek a Görögország és Törökország között kialakult vitába (Rankin, 2015).

„A Közösség eredeti tervében egy 24 éves felkészülési időszakot adott meg Görögországnak a teljes jogú tagság előkészítésére” (Csankovszki-Mező, 2012). Görögország végül a tervezettnél előbb 1981-ben csatlakozott az EGK-hoz, elsőként a fejletlenebb dél-európai országok közül. A vártnál előbbi csatlakozás azonban nem annak volt köszönhető, hogy Görögország gyorsabban teljesítette volna a szükséges intézkedéseket, feltételeket vagy elérte volna a szükséges fejlettségi szintet. Ugyanis a vártnál előbbi csatlakozás mögött politikai, gazdasági, biztonsági és geopolitikai okok húzódtak meg (Somogyi, 1999).

A Közösséghez való csatlakozás azonban a várttal ellentétben nem hozott azonnali gazdasági növekedést. Görögország gazdasága rendkívül bürokratikus volt, illetve alacsony szinten volt az iparfejlesztés, oktatási rendszer és infrastrukturális befektetések mértéke is. Görögország reál GDP-je egészen 1984-ig negatív értéket vett fel (IMF, 2023). A Közösséghez való csatlakozást követően Görögország importja az EGK tagországokból megnőtt, ez viszont ahhoz vezetett, hogy az ország külkereskedelmi mérleghiánya 1991-ben elérte a 10,72 milliárd dollárt. Megállapítható, hogy a csatlakozást követő tizedik évben közel ötszörösére nőtt a külkereskedelmi mérleghiánya az 1981-es 2,28 milliárd dollárhoz képest (Macrotrends, 2023a). Azonban a

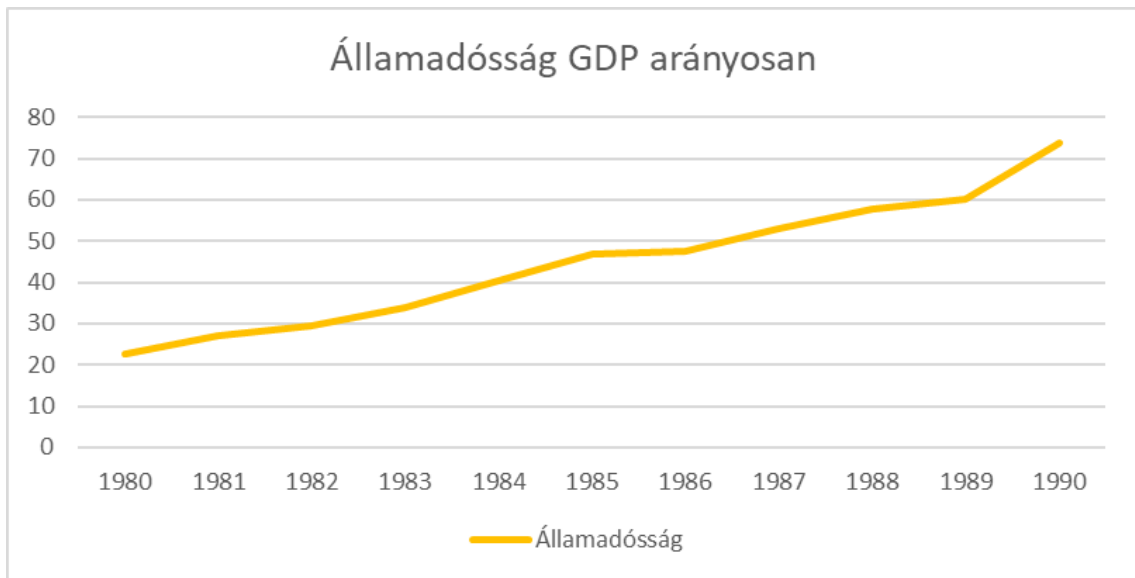
megfigyelhető kereskedelmi problémák gyökereit a görög gazdaságban érdemes keresni. A szűk ipari bázis, kevés hitellehetőség, kihasználatlan kapacitások, gyenge minőség, illetve a modern marketing- és elosztási rendszer hiánya kéz a kézben járult hozzá a görög termékek versenyképességének csökkenéséhez (Somogyi, 1999). Összességében megállapítható, hogy Görögország nem állt készen a Közösséghez való csatlakozásra (Csankovszki-Mező, 2012).

2.2. Görögország eladósodása

Az 1981-ben megválasztott miniszterelnök, Andreasz Papandreu, rendkívül ellenezte a Közösséghez való csatlakozást, illetve a választásokat is idegenellenes retorikával nyerte meg. A Papandreu-kormány hivatalba lépését követően importhelyettesítő gazdaságpolitikát vezetett be, emellett pedig kétoldalú gazdasági szerződéseket kötött az úgynevezett el nem kötelezett országokkal¹ (Pappas, 2010).

Papandreu megkezdte az állami szféra kiterjesztését, ami a közszférában dolgozók számának megkétszereződését eredményezte 1992-re. Az állami béreket 88 százalékkal a nyugdíjakat pedig 76 százalékkal növelte meg, mindezt az adóbevételek mindenféle növelése nélkül. Az állami bérek jelentős növelésén túl jelentős mértékű államosítás ment végbe. Több új állami szervezetet hozott létre ekkor, illetve számtalan csőd által fenyegetett vállalat is felvásárlásra került (Györffy, 2014). Az Európai Gazdasági Közösség többszöri figyelmeztetése ellenére sem vált az ország költségvetési politikája fegyelmezettebbé, illetve a kapott források felhasználása sem lett hatékonyabb (Csankovszki-Mező, 2012).

¹ Az el nem kötelezett országok csoportosulása 1961-ben jött létre Belgrádban. A tagországok a hidegháború idején nem akartak a két nagy egymással szembenálló katonai tömb mellett elköteleződni (Társadalmi Konfliktusok Kutatócsoport, 2023).

1. ábra: Államadósság GDP arányosan Görögországban

Forrás: IMF (2023a) alapján saját szerkesztés

2.3. Csatlakozás a Gazdasági és Monetáris Unióhoz

2.3.1. A Gazdasági és Monetáris Unió létrejötte

A Gazdasági és Monetáris Unió (későbbiekben GMU) az EU-ban zajló fokozatos gazdasági integráció eredménye. A GMU létrehozását megerősítő Maastrichti Szerződést 1991 decemberében fogadták el az európai vezetők, a Delors-jelentés megszavazását követően (Európai Unió, 2023a). A GMU megvalósításával az Európai Unió egységes piacának bővítése, közös termék-szabályozásokkal és a termékek, tőke, munkaerő és szolgáltatások szabad mozgása hozzájárul az európai gazdaságok mélyebb összekapcsolódásához. A közös valuta, az euró, 1999. január 1-jén került bevezetésre számlapénzként, majd azt követően 2002. január 1-jén készpénzként mintegy 12 európai országban (Európai Unió, 2023a).

Az Eurórendszer (amely az Európai Központi Bank végrehajtó igazgatóságát és az euró-övezet központi bankjainak elnökeit foglalja magában) egyetlen monetáris politikát határoz meg, amit költségvetési szabályok és különböző mértékű gazdaságpolitikai koordináció egészít ki. A GMU keretében nincs központi gazdasági kormányzás. Ehelyett a felelősségi körök a tagállamok és különböző EU intézmények között oszlanak meg (Európai Parlament, 2023a).

2.3.2. Konvergenciakritériumok és Görögország

Az euróövezethez való csatlakozást szigorú kritériumok teljesítése előzi meg, amelyeket legtöbbször konvergenciakritériumokként szokás említeni. A konvergenciakritériumok meghatározásának célja, hogy azok garanciát jelentsenek arra, hogy az övezethez csatlakozni kívánó tagország készen áll az euró bevezetésére, és csatlakozása sem saját magára, sem az euróövezetre nem jelent, illetve nem fog gazdasági kockázatokat előidézni (Európai Tanács, 2023a).

Az euróövezethez való csatlakozás során négy gazdasági konvergenciakritériumot szükséges az adott országnak betartania. Első kritérium az árstabilitás, azaz a csatlakozni kívánó ország inflációs rátája legfeljebb 1,5 százalékponttal térhet el a három legjobb teljesítményt nyújtó tagállam inflációs rátájától. Ez azt mutatja meg, hogy az ország képes fenntartani az árszínvonal stabilitását. Második kritérium a rendezett és fenntartható államháztartás. Az államháztartás hiány nem haladhatja meg a 3%-ot, illetve, hogy az államadósság nem haladhatja meg az országban a 60%-ot GDP-arányosan. Ez a kritérium azt igyekszik biztosítani, hogy a csatlakozó ország kiegyensúlyozott költségvetést tart fenn, illetve, hogy nem adósodik el túlzottan. A harmadik kritérium az árfolyamstabilitás. A csatlakozni kívánó országnak legalább két évig részt kell vennie az árfolyammechanizmusban (ERM II), anélkül, hogy jelentősen eltérne az ERM II-ben alkalmazott középárfolyamtól, továbbá, hogy pénznemének az euróval szembeni középárfolyamát ugyanebben az időszakban lejjebb szállítaná. Negyedik konvergenciakritérium a hosszú lejáratú kamatlábak, ez azt jelenti, hogy a hosszú távú kamatlábak nem haladhatják a 2 százalékpontos eltérést az árstabilitás szempontjából a három legjobb teljesítményt nyújtó tagállam kamatlábat. Ez a stabilitást és kamatrátákörnyezet fenntarthatóságát vizsgálja (Európa Tanács, 2023a).

1992-ben, a Maastrichti-szerződés aláírásának évében, Görögországban az infláció és a fiskális deficit jelentősen meghaladta az európai uniós átlagot, miközben a görög gazdaság lassabban bővült, mint az uniós átlag. Ezt a helyzetet a kormány expanzív költségvetési politikája alapozta meg, ami pedig laza monetáris politikával egészült ki. A laza monetáris politika magas inflációhoz és a drachma folyamatos leértékelődéséhez vezetett. A béreket egy indexálási rendszeren keresztül az inflációhoz igazították, ami további nyomást jelentett az árakra, illetve a drachma leértékelődésére. Az egyre növekvő folyó fizetési mérleg hiányokat a kormány az Unióból érkező transzferekből és külföldi hitelekből tudta csak finanszírozni. A 90-es évek elejére nyilvánvalóvá vált a kormány és a görög közvélemény számára, hogy az eddig folytatott gazdaságpolitika nem vezetett biztos gazdasági növekedéshez és magas foglalkoztatottsághoz. Ezzel párhuzamosan egyre nagyobb arányban támogatta a görög közvélemény az ország

belépését a GMU-ba. A közös valuta és a közös monetáris politika bevezetését a közvélemény, a nemzeti szintű helytelen gazdálkodás megszüntetőjének tekintette (Herz-Kotios, 2000).

Az 1993-ban megválasztott görög kormány ambiciózus makrogazdasági stabilizációs politika mellett kötelezte el magát. A kormány célja az 1994-1999-es időszakra meghirdetett új konvergencia program keretein belül az eurózónához szükséges gazdasági mutatók elérése volt (Sabethai, 2003). A konvergenciapolitika első szakaszát (1994-1997) következetlen és nem megfelelő politikai kombináció jellemezte. Egyrészt a kiigazítási politika a magasabb adóbevételeken, a magas kamatlábakon és a drachma reálfelértékelésén alapult. Másrészt a kormány folytatta expanzív jövedelempolitikáját, és nem csökkentette a reálfogyasztási közkiadásokat. A kínálati feltételek javításához szükséges strukturális reformokat elhalasztották. Nyilvánvalóvá vált 1997-re, hogy Görögország nem csatlakozhat az első hullámmal a GMU-ba (Herz-Kotios, 2000).

A görög kormány kénytelen volt felülvizsgálni konvergencia programját. A felülvizsgált program célja a kritériumok teljesítése volt 2000-re. Görögország 1998-ban csatlakozott az Európai Monetáris Rendszerhez és a kormány biztosította a Görög Nemzeti Bank függetlenségét, ezzel teljesítve egy újabb konvergenciakritériumot (Herz-Kotios, 2000).

A konvergenciaprogram keretein belül számos strukturális reform ment végbe 1998-ban és 1999-ben. Megkezdődött a munkaerőpiac liberalizációja, illetve több állami vállalat privatizációja is ekkor ment végbe. A kormány ekkor tette meg az első lépéseket a görög társadalombiztosítási rendszer hiányának csökkentésére. Ezek az intézkedések hozzájárultak a görög gazdaság teljesítményének a növekedéséhez (Herz-Kotios, 2000).

Görögországban az infláció 1999-re a bővös 3% alá csökkent, elérve a 2,1%-ot (IMF, 2023b). Az infláció mértékének csökkenése azonban az átmeneti adminisztratív hatásoknak volt köszönhető. A kormány csökkentette a közvetett adókat és informális megállapodásokat kötött a vállalkozásokkal ezáltal csökkentve a kiskereskedelmi árakat (Herz-Kotios, 2000).

Görögország adósságállomány GDP-arányosan 2000-ben 104,9 százalék volt, ami jóval meghaladta az előírt 60%-ot (Eurostat, 2023a), azonban alacsonyabb volt, mint Belgium vagy Olaszország adóssággrátája. Az Európai Tanács 1999-ben úgy döntött, hogy Görögországban nincs túlzott hiány, ezért megfelel az államháztartási kritériumnak. Az 1999-es referenciaévben a görög államháztartási hiány a GDP 1,6%-a volt, ez jóval az előírt 3% alatt volt (Herz-Kotios, 2000). A későbbiekben azonban kiderült, hogy Görögország nem teljesítette az államháztartási kritériumok egyikét sem.

Görögországban a hosszú lejáratú kamatlábak a referens időszak alatt (1999. április-2000. március) elérték a 6,4%-ot, ami 0,8 százalékponttal a referenciaérték alatt volt, ami ekkor 7,2% volt (Európai Központi Bank, 2000).

Görögország csatlakozása a GMU-hoz nem csak gazdasági, hanem szimbolikus jelentéssel is bírt. A 90-es években gyakran ábrázolták Görögországot úgy, mint az Európai Unió fekete bárányát. Ez a kellemetlen, akár bántó ábrázolás a nem megfelelő gazdasági irányítás és a gyakran nem együttműködő politikai hozzáállás hozadéka volt (Herz-Kotios, 2000). Az euró 2001 januárjában (Európai Bizottság, 2023a) való bevezetése megváltoztatni látszott ezt a narratívát, Görögország hosszú gazdasági és demokratizálási reformfolyamatokat követően, mind gazdasági, mind politikai értelemben olyan országgá vált, mint az Európai Unió bármely másik országa (Herz-Kotios, 2000).

2.4. Görögország 2001 és 2008 között

Görögország 2001. január 1-jén tizenkettediként vezette be a GMU közös fizetőeszközét az eurót számlapénz formájában (Európai Bizottság, 2023a). Az euró csak 2002-ben került forgalomba készpénz formájában, amivel párhuzamosan 2002. február 8-án végleg kivonták a forgalomból a drachmát (Csankovszki-Mező, 2012).

A gazdasági növekedés Görögországban a kétezres években továbbra is erős maradt, ennek oka az olimpiát megelőző közberuházási program, illetve, hogy az euró bevezetését követően az államkötvények és banki hitelek kamatlábai jelentősen csökkentek. A nemzetközi környezet is kedvezett a görög gazdaság számára, különösen a gazdaság fő hajtóerői számára (turizmus, hajózás). A magánfogyasztást ösztönözték a köz-és magánszektorban végbement folyamatos béremelések is. Megállapítható, hogy a görög közszférában 1999 és 2009 között mintegy 117%-os béremelés történt (Chrysoloras, 2013). Görögországban olyan gazdasági szerkezet alakult ki, amelyben nem a vállalkozások és beruházások, hanem a magas bérekre épülő fogyasztás fűti a növekedést (Györffy, 2014).

2001 és 2007 között Görögország erős GDP-növekedéssel rendelkezett, egyetlen kivétellel, amikor 2005-ben az éves GDP-növekedés nem érte el az 1%-ot. Azonban 2006-ban ez az érték már majdnem elérte a 6%-ot (Macrotrends, 2023b).

Görögország esetében is megfigyelhető volt a folyó fizetési mérleg egyensúlytalanságának a növekedése a GMU-hoz való csatlakozást követően. Amíg 1991 és 1999 között Görögország folyó fizetési mérleg egyenlege átlagosan -2,2 százalék volt GDP arányosan, addig 2000 és 2008 között ez a negatív érték -8,6 százalékra nőtt (IMF, 2023d). Görögország esetében a

folyó fizetési mérleg hiánya a megtakarítások alacsony mértékét is mutatta, ami a meggondolatlan monetáris politikából következett és a versenyképesség romlását jelezte.

Az euróövezethez való csatlakozást követően Görögországban állandóvá vált a magas költségvetési hiány. Ez azonban nem okozott adósságnövekedést, mivel a hosszú távú kölcsönök esetén a kamatok jelentősen csökkentek (Györffy, 2014). Az 1992-es 24,1 százalékról a hosszú távú kamatok 2005-re 3,6 százalékra esett vissza (Európai Bizottság, 2013). Az ilyen mértékű kamatcsökkenés lehetővé tette a korábban magas kamatozású kölcsönök lecserélését sokkal kedvezőbbekre. Az alacsony kamatozású hitelekre való átváltásnak köszönhetően a görög költségvetés jelentős összegeket tudott megtakarítani. Ezekből a megtakarításokból a kormány bármiféle új reform bevezetése nélkül emelni tudta a béreket és a jóléti transfereket anélkül, hogy azok tovább növelték volna az államadósságot. Az ekkor bevezetett emelések és juttatások egyfajta kompenzációt is jelenthettek a 1990-es évek szigorú megszorító költségvetéséhez képest (Györffy, 2014).

Györffy Dóra 2008-as tanulmányában csoportosította a GMU tagországait az EU szabályrendszerének hatásai és befolyása alapján. Ez alapján az országokat két fő szempont szerint négy csoportba sorolta be: mennyire volt meghatározó hatása a GMU-nak a fegyelem létrejöttében, és kialakult-e egy GMU-tól független belső elkötelezettség (Györffy, 2008). Görögország esetében a szigorú fiskális és monetáris politika a GMU tagság realizálása érdekében valósult meg, ezért megállapítható, hogy a GMU hatása egyértelműen szerepet játszott megvalósulásában. Miután Görögország csatlakozott a GMU-hoz és sikeresen bevezette az eurót csökkent a külső kényszer, ezáltal meglazult az ország pénzügyi fegyelme és rendszeressé váltak a szabályszegések (Csankovszki-Mező, 2012). Kijelenthető, hogy Görögország a fegyelmezettebb fiskális és monetáris politikára nem célként, hanem eszközként tekintett.

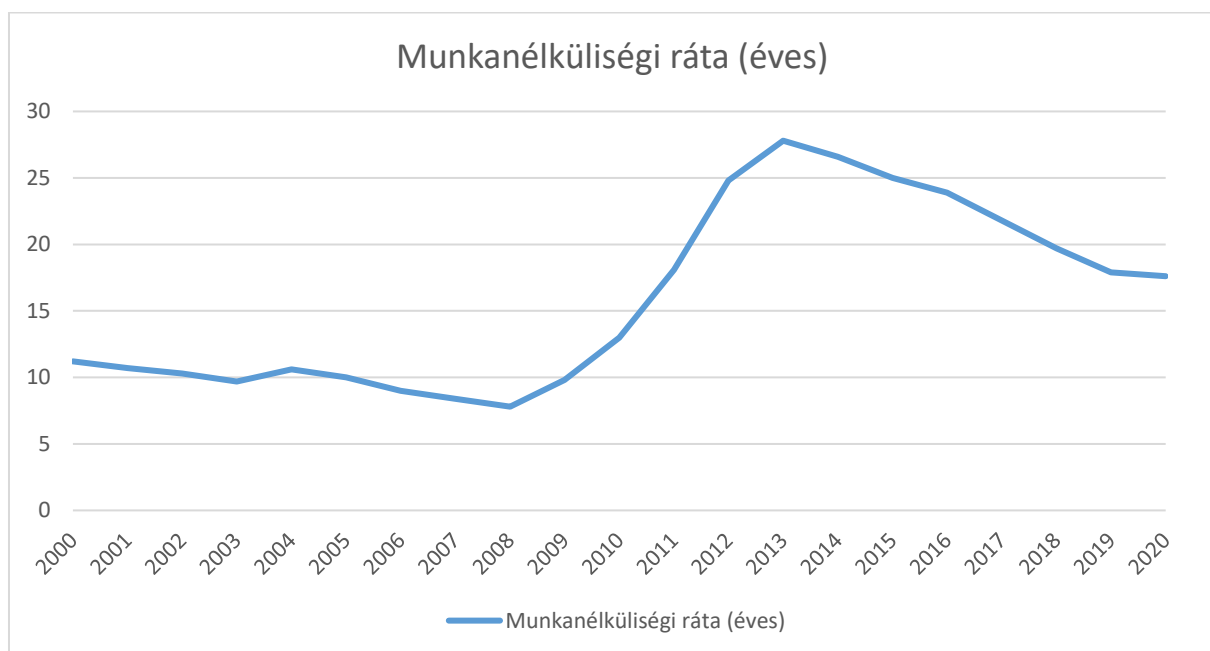
Belső elkötelezettség változása	A Gazdasági és Monetáris Unió hatása	
	igen	nem
Igen	I. Belgium, Spanyolország	II. Finnország, Hollandia, Írország, Svédország, Dánia
Nem	III. <u>Görögország</u> , Olaszország, Portugália	IV. Ausztria, Franciaország, Luxemburg, Németország, Egyesült Királyság

2. ábra: GMU tagországai az EU szabályrendszerének rájuk gyakorolt hatásai és befolyása alapján

Forrás: Györffy, (2008)

A 2004-es nyári olimpiai játékok Görögországban kerültek megrendezésre. Kölcsön felvétele nélkül a görög állam képtelen lett volna megrendezni az eseményt. Az olimpiai játékok összköltsége meghaladta a 9 milliárd eurót (Council on Foreign Relations, 2023). 2004-ben az államadósság elérte a 102,9%-ot GDP-arányosan (Eurostat, 2023a), illetve az államháztartás-hiány is meghaladta a 7%-ot (Eurostat, 2023b).

Görögországban folyamatosan elmaradtak a szükséges strukturális reformok, ilyen volt az alacsony színvonalú közszolgáltatások reformja is. Az 1990-es években végbe ment privatizáció ellenére az állam szerepe folyamatosan nőtt a foglalkoztatásban. Az állam által foglalkoztatottak száma 2009-re elérte az 1,2 millió főt a közel ötmillió munkavállalói állományból. Párhuzamosan az előbbi folyamattal folyamatosan bővült az állami szabályozások köre, mely következtében Görögországban vált a legkiterjedtebbé a termék-és munkaerő-szabályozás. Ezt megerősíti az Európai Bizottság 2006-os felmérése is, amelyből kiderült, hogy GDP-arányosan Görögországban a legmagasabbak az adminisztrációs költségek. A rengetegféle szabályozás tág teret hagyott a korrupciónak, ami hozzájárul a feketegazdaság terjedéséhez. Az OECD becslése szerint Görögországban a feketegazdaság aránya akkoriban elérhette az ország hivatalos gazdaságának 30 százalékát is. (Györffy, 2014).

3. ábra: A munkanélküliségi ráta alakulása Görögországban

Forrás: OECD, (2023a)

A munkanélküliségi ráta Görögországban 2001 és 2008 között jellemzően csökkent, az egyetlen kivételt a 2004-es év jelentette, amikor a munkanélküliségi ráta megközelítette az

utoljára 2001-ben mért 10,7%-os értéket. A 2004-es kiugrást követően ismét csökkenő tendenciát mutatott a munkanélküliségi ráta egészen 2009-ig. Görögországban a munkanélküliségi ráta 2008-ra egészen 7,8%-ra esett vissza, ami az ország számára az eddig megfigyelt egyik legalacsonyabb érték volt (OECD, 2023a).

A közvetlen külföldi tőkebefektetések (Foreign Direct Investments, FDI) GDP-arányosan nem haladták meg 2001 és 2008 között a 2%-ot (OECD, 2023b). Az értékekből arra lehet következtetni, hogy a külföldi befektetők Görögország gazdasági struktúrájából kifolyólag is úgy érezték nem térülne meg a pénzüik az országba való befektetést követően.

A Világbank Doing Business ²című éves kiadványa alapján Görögország a válságot megelőző években, 2006 és 2008 között mindvégig a 106. és a 111. hely között állt a versenyképességi rangsorban. Az Európai Unió országai között Görögország számított ekkor a legkevésbé versenyképes tagországnak. Görögország rangsorbeli elhelyezkedése a kormányzás minőségének romlását jelzi, illetve Görögországot egy szintre helyezi a Nyugat-Balkánnal (Györffy, 2014).

2.5. A válság kirobbanása és elmélyülése az Unióban és Görögországban

2.5.1. A gazdasági válság begyűrűzése az Európai Unióba

A gazdasági válság előszelének számító amerikai jelzálogpiaci válságra kezdetben legtöbbször sajátos angolszász pénzügyi problémaként tekintettek és a legtöbb elemző nem látta benne egy ennél sokkal mélyebb válság lehetőségét. A vélemények azonban gyorsan megváltoztak, amikor a subprime válság átterjedt az Atlanti-Óceánon túlra is. 2007. augusztus elején a francia BNP Paribas leállította három befektetési alapjának visszaváltását. Ez év szeptemberében pedig a Bank of England kényszerült közbelépésre, hogy támogatni tudja az Egysült Királyság ötödik legnagyobb hitelezőjét a Northern Rockot. Azonban a támogatás nem volt elegendő, így a Northern Rockot 2008. februárjában államosítani kényszerült (ESM, 2019). Végül Amerikában 2008. szeptember 15-én a Lehman Brothers befektetési bank csődöt jelent, ami következtében világméretű sokkhelyzet alakult ki (Andor, 2013).

A Lehman Brothers befektetési bank összeomlása, az Európai Unió esetében újabb válsághoz vezetett, aminek következtében az eurózónának olyan problémákkal is szembe kellett néznie, amelyek már több mint egy évtizeden keresztül a felszín alatt halmozódtak. Ilyen problémának számított az is, hogy a kedvező gazdasági környezet következtében az eurózóna

² 2020. júniusában belső jelentés készült a Doing Business 2018 és 2020 adatainak szabálytalanságáról. A Világbank-csoport vezetősége végül a jelentés megszüntetése mellett döntött (The World Bank, 2021).

tagországaikat nem ösztönözte semmi az esetleges buborékok megelőzésére, hiszen ezek a buborékok hozzájárultak a növekedéshez, illetve az eurózóna minden tagja nagyvonalú hitelfelvételi feltételeket élvezhetett. A közös valuta, az euró bizonyos értelemben lehetővé is tette az egyensúlytalanságok fokozódását. Az imént említett rendellenesség mellett súlyos problémát jelentett több tagország esetében a magas államadósság és a versenyképesség romlása. A közös árfolyam- és bankrendszerből fakadóan azok az országok, amelyek veszítettek versenyképességükből képtelenek voltak a valutájuk leértékelésére. A Monetáris Unió keretein belül a hatóságok ezt a problémát belső leértékeléssel³ tudják csak kezelni, ami a bérek, fizetések és nyugdíjak csökkentésével jár (ESM, 2019).

Kihívást jelentett az is, hogy a bankok éveken keresztül nagymértékben fektettek be euróövezeti államkötvényekbe, mivel az államcsőd (vélt) kockázata alacsony volt. A befektetők azonban a későbbiekben megkérdőjelezték ezt a logikát, de már késő volt. A szuverén adóssággal kapcsolatos nagy kitettség összekapcsolta a bankokat és a kormányokat. A csőd veszélye nem csak azokat a bankokat érintette, amik túlzottan nagy mértékben fektettek be az államadósságba, hanem a kormányokat is, hiszen a kormány kényszerülne az esetleges csődközeli állapotba került bank kimentésére (ESM, 2019).

Az eurózóna legtöbb országa, leszámítva Franciaországot, recesszióba került 2008 végére. A recesszió nem csak az eurózónát érintette, hanem megfigyelhető volt az Egyesült Királyságban, illetve a kelet-európai országokban is (Independent, 2008). A recesszió ellen a legtöbb érintett ország, régió szinte kivétel nélkül expanzív anticiklikus fiskális és monetáris politikát alkalmazott (Andor, 2013).

A 2008-2009-es gazdasági válságot megelőző években az Európai Központi Bank fő kamatláb végig 3 százalék körül volt. Ez mindenekelőtt ahhoz vezetett, hogy a perifériaországok kamatlábai alacsonynak bizonyultak a nemzeti inflációhoz képest. Sok esetben ez negatív reálkamatlábat eredményezett. A negatív kamatlábak a gazdasági szereplőket a perifériaországokban hitelfelvételre ösztönözte, míg a centrumországok stagnálása a befektetőket hitelezésre. E folyamat során a centrumországokból hatalmas pénzáramlás indult meg az euróövezet perifériájára. Ennek eredménye a makrogazdasági eltérések felerősödése volt, amit leginkább a fizetési mérleg alakulása tükrözött vissza. Ebben az időszakban egyedül a görög és kisebb mértékben a portugál kormány vezetett jelentős költségvetési hiányt. Ugyan ez a folyamat sokáig

³ Ez a lépés azonban nem érdeke a kormányoknak, hiszen népszerűségükre rendkívül negatív hatással lenne a választók körében.

előnyösnek bizonyult mind a centrum mind a periféria országai számára a válság kitörésekor mégis fény derült negatív oldalára (Copelovitch-Frieden-Walter, 2016). A válság erősebben súlytotta a nagyobb deficittel rendelkező országokat, ilyen ország volt Görögország is, ahol a fizetési mérleg hiány az euró bevezetése óta folyamatosan nőtt (Macrotrends, 2023a).

A gazdaságpolitika feladata pénzügyi válság esetén a lehetséges reálgazdasági és szociális következmények mérséklése, és a rendszer működőképességének helyreállítása. Az imént felsoroltakon túl fontos megemlíteni az esetleges zavarok kiküszöbölését is. Az Európai Unió válságkezelő intézkedéseiben mindezek fellelhetőek voltak (Andor, 2013).

Az Európai Bizottság 2008. novemberében benyújtotta gazdaságélénkítő programját az Economic Recovery Plan-t (Európai Bizottság, 2023b). A program elsősorban a határokon átnyúló programokat támogatta, ideértve a megújuló energia és telekommunikáció infrastruktúráját is. A program keretein belül a tagországoknak GDP-jük 1,5 százalékával támogatniuk kellett a fogyasztói keresletet. A tagállamoknak vállalniuk kellett azt is, hogy energiahatékonysági projektet indítsanak munkahelyteremtés és energiamegtakarítás céljából (Andor, 2013). Az Economic Recovery Plan azonban nem érte el a várt gazdaságstabilizáló hatást, másrészt pedig katalizálta a költségvetési pozíciók romlásának folyamatát is. A történések folyamatosan reformkényszer alatt tartották az Unió gazdaságpolitikai koordinációs rendszerét is. A tagállamok fiskális fegyelmét, a gazdaságpolitikai kooperáció erősödését és a fiskális szabályok harmonizációját szolgáló reformjavaslatok lépésről lépésre történő megvalósítása 2010-re elkerülhetlenné vált (Végh, 2019).

2.5.2. A válság begyűrzése Görögországba

A mag- és periféria-paradigma az 1960-as években és az 1970-es évek elején született, mint a társadalmi-gazdasági fejlettség, és különösen az elmaradottság jelenségére adott számos különféle elméleti magyarázatok egyike. A paradigma Európára való alkalmazására először az EADI (European Association of Development Research and Training Institutes) tett kísérletet. A projekt keretein belül Görögország, Portugália és Spanyolország csatlakozásának európai integrációs folyamat jövőjére gyakorolt következményeit vizsgálta (Musto, 2016).

A közös valuta bevezetésétől a perifériaországok felzárkózásának felgyorsulását remélték, köszönhetően a centrumországokból érkező intenzívebb tőkeáramlásnak (Mongelli, 2008). Az Európai Bizottság hivatalos jelentésében az euró bevezetésének tizedik évéről 2008-ban az eurózóna sikereiről számolt be. Az Európai Bizottság jelentésében kihangsúlyozta, hogy az olyan országok, mint Görögország vagy Olaszország, haszonra tettek szert az euróra való

átterés során (Benczes-Benczes, 2018). Ezt megerősítette a görög gazdaság felzárkózása. Görögország GDP-je (PPP-n) elérte az euróövezet GDP-jének a 90 százalékát, ami jelentős növekedést jelentett a 2000-ben mért 75 százalékhoz képest (Európai Bizottság, 2017).

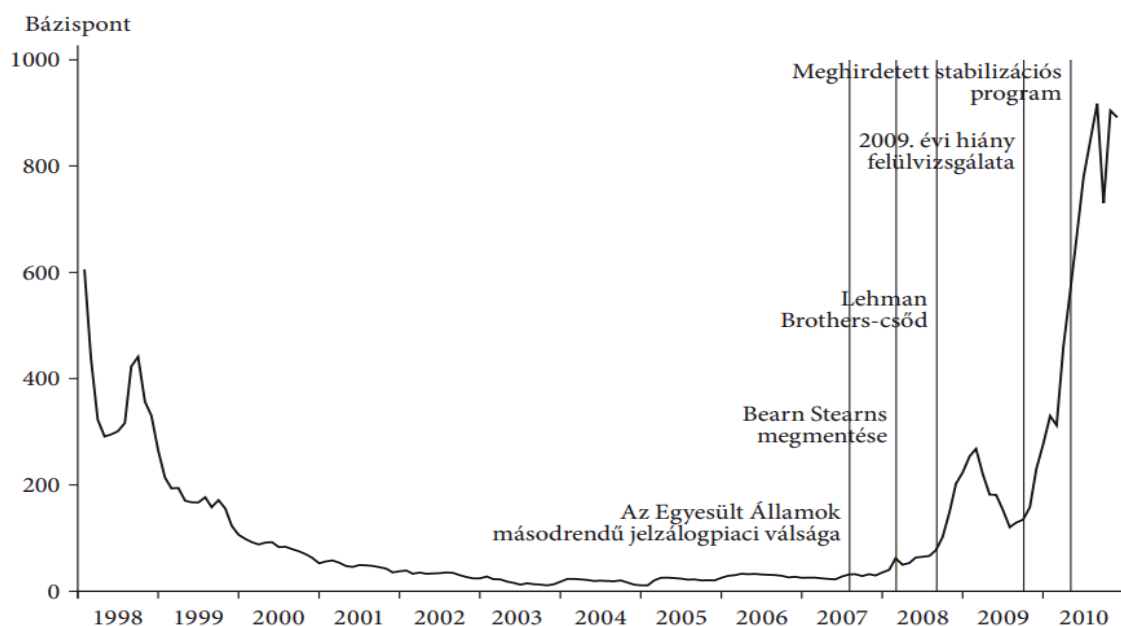
A Lehman Brothers befektetési bank összeomlását követő pénzügyi válság első szakasza Görögországot kevésbé érintette, ennek oka a görög bankok másodrendű hitelekkel szembeni kitettségének minimális szintje volt. Emellett a teljes görög adósság (állami és magán) GDP-arányosan alacsonyabb volt, mint a brit (466 százalék) a francia (323 százalék) vagy akár a német (285 százalék). Mindezek következtében a válság első szakasza Görögországot közvetlenül nem érintette, azonban a globális recesszió következtében zsugorodott a két legfontosabb szektor a turizmus és a hajózás (Györffy, 2014).

A 2009 októberében tartott görög választásokon a Pánhellén Szocialista Párt (későbbiekben Paszok) szerzett többséget, így George Papandreou vezetésével alakult meg az új kormány. Az új kormány bizonyítékokat hozott a felszínre az előző Új Demokrácia Párt vezette kormány ellen. Kiderült, hogy az előző kormány különféle könyvelési gyakorlatokkal a felszín alá rejtette a költségvetési problémákat. Az ország költségvetési hiánya a korábban jelzett 6 százalék helyett, több mint duplája, 12,7 százalék volt (ESM, 2019). Mivel fény derült arra, hogy Görögország nem a tényleges fiskális adatokat osztotta meg korábban a nyilvánossággal, ezért megrengett a nemzetközi pénzpiacok bizalma az országban. Görögország ezzel az egész az euróövezet stabilitását helyezte veszélybe (Benczes-Benczes, 2018).

Az új költségvetési adatok felszínre kerülését követően a Fitch hitelminősítő intézet Görögország hosszú lejáratú adósságának besorolását A-ról „A-”-ra fokozta le. 2009. december 8-án Fitch tovább csökkentette Görögország besorolását ezúttal BBB+-ra. A hónap folyamán a Standard & Poor's és a Moody's hitelminősítő intézet hasonlóan cselekedett. Megállapítható volt, hogy a befektetők elvesztették a hitüket abban, hogy a görög kormány képes rendezni pénzügyeit a közeljövőben (ESM, 2019).

2009. decemberében az euró mintegy 6 százalékkal értékelődött le a dollárhoz képest. Az euró azonban nem csak a dollárral szemben gyengült, hanem az Európai Unió fő kereskedelmi partnereinek valutáival szemben is. Egyre növekedett a türelmetlenség a görög kormánnyal szemben. A New York-i Szövetségi Jegybank korábbi elnöke Geithner, aki korábban segítette az Egyesült Államok válságkezelését, felhívta az Unió figyelmét arra, hogy mindenképp el kell kerülni Görögország fizetéseképtelenné válását az euróövezet érdekében (ESM, 2019).

2009 végén jelentősen emelkedni kezdett a görög kamatszint. A görög 10 éves kötvények hozamkülönbözete Németországhoz képest az október eleji 138 bázispontról december végére 235 bázispontra nőtt, így a görög hitelfelvételi költségek 5,49 százalékra, azaz 2,38 százalékponttal magasabbra emelkedtek, mint a németeké. Ez az ország pénzügyeivel kapcsolatos növekvő piaci aggodalomra utalt (ESM, 2019). Peer Steinbrück, német szociáldemokrata pénzügyminiszter kijelentése nyomán, miszerint az euróövezet egyetlen állama sem fog csődbe menni, a görög kamatszint ismét csökkenni kezdett. A 2009 végén kialakult piaci nyugtalanságra azonban más válasz született. Ennek oka, hogy a kereszténydemokraták felmondták a nagykormánykoalíciót és egy új jobbközép kormányt alakítottak a liberálisokkal. Az új kormány álláspontja jóval keményebb volt az előzőéhez képest, ezt Angela Merkel az Európai Tanács 2010. márciusi ülésén tette egyértelművé. A görög kamatszintek ismét emelkedő tendenciát mutattak Merkel kijelentését követően, miszerint bármifajta kimentésről csak akkor lehet szó, ha egy ország elveszíti pénzügyi hozzáférést. Görögország számára ez néhány napon belül be is következett (Győrffy, 2014).

4. ábra: Görög-német kamatkülönbség (tízéves államkötvények, bázispont)

Forrás: Győrffy, (2014)

2.6. Görögország és az Európai Unió válasza a válságra

2.6.1. Az Európai Unió szabályozási rendszerének reformja

A Stabilitási és Növekedési Paktum (Stability and Growth Pact, a továbbiakban SNP vagy Paktum) sokáig az európai gazdaságirányítás elsődleges szabályrendszere volt, ami 1998. július 1-jén lépett életbe. A rendszer feladata a tagállamok fiskális ellenőrzése annak érdekében, hogy azok az SNP céljait közép- és hosszú távon meg tudják valósítani. A sokszor Paktumként is emlegetett rendszer korlátokat fogalmazott meg a tagállamok számára, ilyen például az államadósság- és költségvetési hiány szintje (60% és 3%-ban rögzítve azokat). Az SNP a normáktól eltérő fiskális magatartás esetére korrekciós mechanizmusokat is megfogalmazott. 2005-ben a Paktum kiegészült a középtávú költségvetési célok rendszerével, amely figyelembe veszi az adott tagállam aktuális költségvetési pozícióját és fenntarthatósági kockázatait is, és ennek függvényében állapítja meg az egyes tagállamokra vonatkozó minimális költségvetési célokat. Ezen felül 2005-től kezdve az Európai Bizottság önálló véleményt fogalmazhatott meg a korai figyelmeztetés rendszernek köszönhetően, ezáltal nyomást gyakorolva az érintett tagállamra. Ez a rendszer azonban a 2008-as válságfolyamatok kiéleződésekor az aszimmetrikus sokkok elnyelésében egyértelműen rosszul teljesített (Végh, 2019).

A pénzügyi és gazdasági válság következtében kialakult rendkívüli helyzetben nem volt mód az SNP szigorú alkalmazására. A Bizottság burkoltan ugyan de elfogadta az Európai Gazdasági Kialábalási Program közzétételével, hogy a SNP érvényesüléséhez időre van szükség. A Bizottság az SNP megerősítését és kiterjesztését javasolta tudomásul véve, hogy egyes tagországok a válságot megelőző időszakban sem teljesítették az előírásokat (Halmi, 2020).

A gazdasági növekedés beindítására és a versenyképesség különbségek csökkentése érdekében számos intézményrendszeri változás lépett életbe a válságkezelés éveiben, ezek közül a fiskális keretrendszer szabályozása csupán csak egy volt. Az SNP újabb reformtervezete 2011-ben lépett hatályba. A reformtervezet fő célja a korábbi szabályok helyreállítása volt annak érdekében, hogy a gazdaságpolitikai koordináció visszaszerezze integrációt erősítő hatásait. A reformcsomag céljai közé tartozott a versenyképesség erősítése, a foglalkoztatás bővítése, a közpénzügyek fenntarthatóságának biztosítása és a pénzügyi stabilitás elérése. Továbbá ezek a célok kiegészültek egy ötödik javítandó területtel is, ami az adópolitikák koordinációját jelentette (Végh, 2019).

A reformok megvalósításának érdekében először a Hatos Csomagként ismert megállapodás jött létre 2011. decemberében. A hat szabályozási pontot összefoglaló csomag célja a

tagállamok szabálykövető magatartásának erősítése volt, anélkül, hogy az SNP már meglévő előírásai módosításra szoruljanak. A Hatos Csomag makrogazdasági egyensúlytalanság miatti eljárások néven egy új gazdaságpolitikai előrejelző és monitoringrendszer alapjait is lefektette, amely révén a közös intézmények a tagállamok fiskális szabálykövetésén kívül a makroökonómiai folyamatok felügyeletét is magukba foglalták. A Hatos Csomag elfogadását követően azonnali szankciók léphetnek életbe tagállammal szemben, abban az esetben, ha az túlzottdeficit-eljárás esetén nem hoz költségvetési hiányt javító intézkedéseket, vagy nem implementálja a Gazdasági és Pénzügyi Tanács (ECOFIN) által megfogalmazott előírásokat. A szankcionálási rendszer szigorításától a Bizottság és az ECOFIN a fiskális fegyelemre vonatkozó előírások betartását remélte. Az ECOFIN és a Bizottság együttesen rendelkezik a szankciókról és a bíróságokról, amik minden esetben automatikusan érvénybe lépnek kivéve, ha a tagállamok minősített többsége ez ellen szavaz. Mivel a Hatos Csomag elfogadásakor a tagállamok többsége túlzottdeficit-eljárás alatt állt, ez komoly, azonnali hatályú adósságleépítési program elindítását, azaz a tagállamok számára széleskörű fiskális konszolidációt írt elő, ezáltal elzárva az utat a tagállami költségvetések által finanszírozott gazdaságösztönző politikák elől (Végh, 2019).

Az SNP preventív ága minden tagállamot érint. Ezen ág keretein belül a tagországok kölcsönös felügyelete valósulhat meg. A költségvetési fegyelem érdekében a pénzügyminiszterek tanácsa elé terjesztik és megvitatják egymás fiskális politikáját. A preventív ágon elfogadott javaslatok célja az, hogy szükségtelenné tegyék a politikailag érzékeny kiigazító ág igénybevételét. A preventív ág valamennyi EU-tagállamra vonatkozik, azonban pénzbüntetést csak az euróövezeti tagállamokra lehet kivetni. Az SNP az euróövezeti tagállamokban kötelező (Halmi, 2020).

Az SNP részét képező korrektív ág csak az euróövezetbe tartozó országokra vonatkozik. A korrekciós ág feladata, hogy a tagállamok korrekciós intézkedéseket hozzanak, amennyiben a költségvetési hiányuk meghaladja a GDP 3 százalékát, illetve az államadósságuk a GDP 60 százalékát, azaz a korábban meghatározott referenciaértékeket. Ha valamelyik tagállam nem felel meg az SNP-nek, akkor a Európai Tanács megállapíthatja, hogy az adott tagországban túlzott hiány állt elő. Ezesetben a Tanács, a Bizottság javaslatára, csak minősített többséggel dönthet. Mivel a legtöbb euróövezeti tagállam államadóssága meghaladja a GDP 60 százalékát, ezért a túlzott hiány esetén alkalmazandó eljárást csak akkor alkalmazzák, ha az adott ország nem csökkentette államadósságát legalább a GDP 0,5 százalékával az előző három évben (Európai Tanács, 2023b).

A 2011-ben bevezetett reformcsomag több azt erősítő intézkedéssel egészült ki, ilyen volt az Európai Unió növekedési stratégiáját megfogalmazó Európa 2020 stratégia vagy a gazdaságpolitika koordinációját szolgáló Európai Szemeszter (Végh, 2019).

A Stabilitási és Növekedési Paktum 2013-ban ismét kiegészült, ezúttal a középtávú célok (KTC) kijelölésével a költségvetési egyenleget illetően. Ezalapján a tagországoknak azt az értéket kell kijelölniük, amelyet a következő három évben el kívánnak érni. A hiány GDP-hez viszonyított mértékének összhangban kell lennie az Európai Bizottság által becsült értékkel. Ezeket az értékeket a Bizottság háromévente frissíti, amely során figyelembe veszi minden ország aktuális makrogazdasági állapotát (költségvetési egyenlegét, államadósságának szintjét, gazdasági növekedésének ütemét) (Halmai, 2020).

A Hatos Csomagot 2013-ban a Kettes Csomag követte, ami csakúgy a fiskális fegyelem erősítését célozta meg. A Kettes Csomag célja a költségvetési döntések átláthatóságának és a tagállamok közti fiskális koordináció növelése, illetve a gazdaságpolitikai kockázatok és felelősségek megosztása a tagországok között. Ezek a rendeletek csupán az euróövezet tagállamaira vonatkoznak (Végh, 2019).

2.6.2. Görög válságkezelés a 2008-2009-es válság során

Görögország nehéz helyzetbe került miután 2009 végén fény derült a valós államháztartási hiányra. Ezen nem segített, hogy a Papandreou-kormány széleskörű költségvetési programot hirdetett és ígéretet tett a megszorítások és a privatizáció befejezésére. Azonban a Papandreou-kormány kénytelen volt beismerni, Görögország történelmében a demokrácia helyreállítása óta (1974) ez a legsúlyosabb válság. Ezután Giorgos Papakonstantinou görög pénzügyminiszter bejelentette, hogy mindent meg fognak tenni az államháztartás rendezése érdekében. A görög kormány felülvizsgálta Stabilitási és Növekedési Programját. Az új program a kormány által megállapított három fő kihívásra fókuszált: a közpénzügyek rendezése, a görög gazdaság gyengeségeinek kezelése és az ország hitelességének visszaszerzése. Emellett a kormány 2010. februárjában az államháztartási hiány csökkentése érdekében befagyasztotta a béreket. Azonban a kormány erőfeszítései nem győzték meg a nemzetközi pénzügyi piacot, illetve a romló görög gazdasági helyzet következtében tovább csökkent a befektetők Görögországba vetett bizalma. Ez idő alatt a görög-kormány kitarzott a reformok iránti elkötelezettsége mellett és tagadta, hogy pénzügyi segísége lenne szüksége az Európai Uniótól vagy gondolkodna az euróövezet elhagyásán (Benczes-Benczes).

A nemzetközi pénzügyi piacok nagy reményeket fűztek a 2010. februári Uniós csúcshoz, azonban a vártakkal ellentétben az Európai Unió nem jelentette ki elkötelezettségét az eurózóna és Görögország mellett ezáltal a görög helyzet kezelése nem kezdődött el (Benczes-Benczes, 2018). A csúcs konszenzus végül az lett, hogy a görög kormánynak kell helyre hoznia a dolgokat. Az európai vezetők arra ösztönözték a görög korányt, hogy tegyen meg minden szükséges döntést a hiány csökkentése érdekében, kiemelve, hogy ezeket a döntéseket szigorúan és határozott módon hajtsa végre (ESM, 2019). Ez év februárjában az uniós pénzügyminiszterek találkozáján Görögország számára célként a 8,7 százalékos GDP-arányos államháztartási hiányt tűzték ki 2010-re. Végül célként pedig a hiány 3 százalék alá szorítását tűzték ki 2012-re a Stabilitási és Növekedési Paktum szabályainak megfelelően. A görög kormány a hiánycélok elérése érdekében új reformcsomagot dolgozott ki, amit az Unió jóvá is hagyott. Ez ahhoz vezetett, hogy a görög kormány 2010. márciusában elfogadott egy intézkedéscsomagot, amely befagyasztotta a nyugdíjakat, csökkentette a köztisztviselők fizetését és emelte az adókat. Az intézkedések következtében országszerte tüntetések törtek ki, azonban az EU ezzel kontrasztosan nem gondolta elégnek ezeket. A pénzügyminiszterek márciusi ülésén felszólították Görögországot az ígért gazdasági reformok teljes körű végrehajtására (ESM, 2023a).

Görögország a válság mélyülése ellenére továbbra sem kért segítséget az Uniótól, annak ellenére, hogy annak szükségessége egyre sürgetőbbé vált. A változás április 23-án történt meg, amikor a görög kormány végül segítséget kért, miután április 22-én az Eurostat 13,6 százalékos görög hiányról számolt be, és a kötvényhozamok áprilisban átlagosan 7,8 százalékra emelkedtek, már márciusban fenntarthatatlan kölcsönzési szintekről. Az Eurócsoport május 2-án egyezett bele abba, hogy kétoldalú kölcsönöket a Bizottsággal közösen kezelt Görög Hitelintézményen (Greek Loan Facility, GLF) keresztül összesen legfeljebb 80 milliárd euró összegben, amelyet 2010. májusa és 2013. júliusa között bocsátanak ki. Az euróövezet tagjai közül Németország vállalta a legnagyobb részesedést, mintegy 22 milliárd eurót. Azonban a többi tagállammal ellentétben nem közvetlenül finanszírozta a görög hiteleket, mivel Németország a hitelkezelést az államilag támogatott fejlesztési bankjára a KfW-re ruházta át. Végezetül az Eurócsoport segélycsomagja 2,7 milliárd euróval kevesebb lett, mivel Szlovákia úgy döntött, hogy nem szeretne részt venni, illetve Írország és Portugália sem vett részt végül, hiszen ez a két ország is pénzügyi támogatásra szorult. A Görögországnak nyújtott segélycsomag az IMF-nek köszönhetően újabb 30 milliárd euróval bővült, ezáltal a csomag értéke elérte a 110 milliárd eurót (ESM, 2019).

Az első görög program során a legtöbb reform a nyugdíjrendszerre, az egészségügyi rendszerre, a közpénzügyi irányításra, az állami költségvetésre, a munkaerőpiacra és a közszolgálati juttatásokra fókuszált. A program során a GDP mintegy 4 százalékát kitevő bevételnövelő intézkedésekre került sor, főként a luxuscikkek, dohánytermékek és alkoholos italokra kivetett ÁFA növelésével. A program a közigazgatás modernizálást, az állami vállalatok eladását és a védelmi kiadások csökkentését célozta meg, racionális társadalmi biztonsági háló kiépítése mellett. Az erőfeszítések középpontjába a kormányzati juttatások és nyugdíjprogramok csökkentése került a társadalom minden rétegében. Az IMF átfogó nyugdíjreformot javasolt, kiterjesztve a korai nyugdíjazás lehetőségének korlátozását. Az adminisztratív apparátus nagy mértékű fejletlenségét jelezte, hogy az állami alkalmazottak számára nem volt nyilvántartás, ezért nem is lehetett tudni, pontosan hány főt foglalkoztat az állam (ESM, 2019).

Görögország az első program keretei között előírta a nyugdíjak és a kormányzati dolgozók bérének csökkentését, majd befagyasztását. Továbbá a görög kormány megszüntette a dolgozók karácsonyi, húsvéti és nyári prémiumait. A befagyasztások három évre szóltak, és úgy voltak kialakítva, hogy 2013-ig a kormányzati kiadások a GDP 5,25 százalékával csökkenjenek, miközben a bevételi intézkedések révén a kormányzati bevételek a GDP 4 százalékával emelkedjenek. Regling szerint, aki az Európai Stabilitási Mechanizmus első ügyvezető igazgatója, elkerülhetetlen volt egy jelentős reálértékcsökkentés (más szóval a reáljövedelmek csökkentése) elkerülhetetlen volt nemcsak a költségvetési hiány csökkentése érdekében, hanem a versenyképesség gyors javítása érdekében. Görögország a költségvetési erőfeszítések ellenére egyre inkább képtelen volt megszerezni a nemzetközi pénzpiacok bizalmát, hiszen azok nem csak fiskális konszolidációs kísérletet vártak. A piacok valamiféle biztosítékot vártak Görögországtól, hogy nem válik fizetéseképtelenné (ESM, 2019). A konszolidációs folyamatot jelentősen megnehezítette a görög gazdaság folyamatos zsugorodása, illetve az, hogy Görögország nem tudott visszatérni a nemzetközi piacokra a válság más országokba (Írország, Portugália) való átgyűrűzése miatt (Györffy, 2014). Papandreou, görög miniszterelnök 2011 novemberében lemondásra kényszerült. Az új kormányfő Papademos lett, aki korábban az Európai Központi Bank (későbbiekben EKB) alelnöki pozícióját töltötte be (ESM, 2019).

Pénzpiaci hozzáférés hiányában egy újabb mentőcsomag vált szükségessé, amelyet 2012. márciusában véglegesítettek. Az új mentőcsomag feltételei még szigorúbbak voltak, mint a korábbi mentőcsomagé. A második mentőcsomag magába foglalta a nyugdíjrendszer reformját, adóemelést, 150 ezer közszolgálati állás megszüntetését, minimálbér több mint 20 százalékos csökkentését és rugalmasabb foglalkoztatási típusuk bevezetését (ESM, 2019). Továbbá az új

költségvetési célok a görög költségvetés számára a 4,5 százalékos elsődleges többlet elérését tűzte ki 2014-re, illetve 2020-ra 120 százalékra csökkenjen az adósságállomány (Gyórfy, 2014). Miután Görögország aláírta a segélycsomaghoz kapcsolódó feltételeket és a trojka által történő állandó helyszíni ellenőrzését, az Eurócsoport 2012. március 14-én jóváhagyta azt (ESM, 2019).

A kialakult görög válsághelyzet az országban politikai bizonytalansághoz vezetett. Ezt az is jelzi, hogy a 2012 májusában tartott választásokon nem tudott egyik párt se kormányt alakítani. A júliusra kiírt új választáson szűk többségbe került az európai tömörülés (Új Demokrácia, Paszok, Demokratikus Baloldal), akiknek első ígéretük a mentőcsomag foglalkoztatást érintő feltételeinek újratárgyalása volt. Az EU 2012 novemberében további megszorítások fejében hajlandó volt a feltételeket enyhíteni, és eltolta a hiány 3 százalék alá történő teljesítését 2016-ig. A hitelkamatok csökkentése, illetve a lejárat meghosszabbítása szintén enyhítő körülménynek tekinthető, amely felért egy új 40 milliárd eurós csomaggal, ezt azonban senki sem merte elismerni. A novemberben hozott megállapodás kereti között az EKB elengedte a még korábban vásárolt görög állampapír vételi ára és névértéke közötti különbséget (Gyórfy, 2014).

A második görög program nagy részben tervezett módon haladt. 2013-ban a European Financial Stability Facility (EFSF) nyolc kifizetést hajtott végre Görögország számára, összesen 25,3 milliárd euró összegben. Görögország helyzete 2014 elején rendeződni látszott. Az éves GDP 2007-óta először vett fel pozitív értéket elérve a 0,7 százalékot. A tíz éves kötvényhozamok 2014 nyarán körülbelül 6 százalékon stabilizálódtak. Az Európai Bizottság szerint Görögország 2013-ban 1,2 milliárd euró elsődleges többletet ért el a fiskális átalakítás eredményeként. A reformok lendülete 2014 második felében lassult, aminek elsődleges okai a kialakult politikai zűrzavar és a hat éve tartó recesszió voltak (ESM, 2019).

A görög kormány 2014 második felére kimerítette politikai tőkét, és gyakorlatilag képtelen volt bármilyen jelentős strukturális reformot előmozdítani. Ebből kifolyólag a görög kormány elmaradt több IMF-vel egyeztetett mutatótól. Samaras görög kormányfőnek az év végére már nem volt meg a politikai háttér az utolsó költségvetési megszorítások és strukturális intézkedések lebonyolításához. Még ez év december 8-án bejelentette Samaras az új választások kiírását, ez a politikai bizonytalanság megijesztette a piacokat. Másnap a görög tőzsde 12,78 százalékkal zuhant, ami 1987 óta a legnagyobb esés volt egy nap alatt. Az év politikai holtpontra zárult, mivel a görög parlament képtelen volt megválasztani az új miniszterelnököt, és Samaras kormánya megbukott (ESM, 2019).

2015. január 25-én a Sziriza párt került hatalomra Alexis Tsipras vezetésével. Az új kormány a további kiadáscsökkentésekkel szembeni ellenállást szimbolizálta. A politikai váltás a nemzetközi intézményekkel való törékeny együttműködés végét jelentette. Az euróvezeti hatóságok szemszögéből nézve Görögország 2015 első felében hátat fordított a korábbi megállapodásoknak, és elvesztette a gazdasági mélypontból kivezető utat. Február 4-én az EKB visszavonta a minimum hitelminősítési követelményekre vonatkozó mentességét a görög kötvények esetében, amelyeket az Eurórendszer monetáris műveleteihez használtak fedezetként. Görögország szuverén hitelminősítése befektetési szint alá kerültek, ezáltal a görög kötvények már nem jogosultak az európai központi bank kötvényvásárlási programjaira, így a bankok sem használhatták fel őket fedezetként az EKB hiteleikhez. Ez a döntés Görögország képtelenségének eredménye volt, hogy befejezze mentőprogramjának felülvizsgálatát. A görög bankok a döntés következtében a Görög Nemzeti Bankhoz kényszerültek fordulni, ezáltal a központi bank fő finanszírozóvá vált (ESM, 2019).

Görögország a 2015 júniusi sürgős csúcstalálkozóra összeállította új javaslatcsomagját, amelyet óvatosan ugyan de elfogadtak az európai vezetők. Ezt követően a görög kormány és az Eurócsoport pénzügyminiszterei nekiláttak a megállapodáson dolgozni, még a második program július 30-i lejáta előtt. Végül nem került sor új átfogó terv előterjesztésére (ESM, 2019).

Görögország számára jelentős enyhítést jelentett volna az adósság akár csak egy részének az elengedése. Azonban a centrumországok ezt minden formában elutasították. A görögöknek hitelt nyújtó országok szintén nem támogattak semmiféle adósságelengedést. A görög helyzetet tovább fokozta, hogy a harmadik mentőcsomagról szóló tárgyalások az Európai Stabilitási Mechanizmus intézményével⁴ legkorábban csak július végén kezdődhetek volna el, viszont Görögországnak napokon belül pénzügyi forrásra lett volna szüksége, hogy törleszteni tudjon az IMF-nek és az EKB-nak (Forgács, 2015). Az IMF-nek késve történő törlesztés rosszállást váltott volna ki, míg az EKB-nak esedékes kifizetésének elmulasztása automatikusan lezárta volna Görögország hozzáférését a forrásokhoz (ESM, 2023b)

A görög kormány végül benyújtotta a kérelmét egy harmadik program iránt miközben az országban a bankok pénz szükében zárva tartottak. A program iránti kérelmet az Európai Bizottság, az Európai Központi Bank el is fogadott. A tárgyalások Görögországgal folytatódtak a harmadik mentőprogram felé. Az intenzív tárgyalások után a tagállamok úgy döntöttek, hogy

⁴ Az euróvezet pénzügyi stabilitásának biztosítását célzó uniós stratégia részét képezi. A finanszírozási nehézségekkel küzdő vagy azok által fenyegetett euróvezeti országoknak nyújt pénzügyi segítséget (EUR-Lex, 2023a)

felépítik a harmadik mentőprogramot azzal a feltétellel, hogy Görögország teljesít számos kemény feltételt. Annak érdekében, hogy időt adjanak a feltételek teljesítésére, az EU hídhitelt készített elő, amely átsegíti Görögországot addig, amíg teljes mentőprogramja el nem indul. Görögország 10 napot kapott (2015. július 22-ig), hogy törvényeket fogadjon el az adóalap szélesítéséről, az általános forgalmi adó eljárások egyszerűsítéséről, a nyugdíjrendszer reformjáról, a statisztikai hivatal függetlenségéről, az EU költségvetési felügyeleti szabályainak végrehajtásáról, a polgári eljárási törvénykönyv frissítéséről és megerősíti az EU irányelvnek végrehajtásának biztosítását a bankcsőd kezelésére vonatkozóan a nemzeti törvényekben (ESM, 2023b).

Az Eurócsoport július 16-án jóváhagyta Görögország harmadik mentőprogramját, majd másnap az akkor még 28 tagú Európai Unió is jóváhagyta a hídhitelt, amely legfeljebb három hónapra szól. Az Unió összes tagjának jóváhagyására azért volt szükség, mert Görögország számára a hídhitelt az Európai Pénzügyi Stabilizációs Mechanizmus nyújtotta, aminek az összes Unió tagországa tagja. A 7 milliárd euróról szóló hitel elfogadásának köszönhetően Görögország időben tudott fizetni az EKB-nak és az IMF-nek (ESM, 2019).

2015. augusztus 18-án Görögország ismét elkezdte élvezni a piaci előnyöket, miután a Fitch hitelminősítő intézet CC-ről CCC-re minősítette fel. Két nap múlva augusztus 20-án az ESM jóváhagyta az első programtervezetet, amelynek köszönhetően Görögország megkapta a bankjai számára szükséges összeget, illetve a hídhitel visszafizetéséhez szükséges összeget. Görögország 2015. december végén újabb 1 milliárd euróhoz tudott hozzáférni, ezáltal neki tudott állni a reformoknak. Görögország 2016 májusában jóváhagyást nyert egy 10,3 milliárd eurós második részletre, majd 2017 júniusában egy 8,5 milliárd eurós harmadik részletre. Görögország az IMF kegyeit is visszanyerte, köszönhetően reformjainak és az eurócsoport jövőbeli adósságkönnyítésre vonatkozó ígéreteinek. Az IMF elvben jóváhagyott egy 1,6 milliárd eurós készenléti megállapodást, bár az 2018. augusztus 31-ig tartott anélkül, hogy Görögország igénybe vette volna, mivel az IMF továbbra is aggályosnak tartotta az adósság fenntarthatóságát. Görögország a harmadik program lezárásakor kétszer is igénybe vehette a kötvénypiacokat, amivel növelni tudta saját hitelességét a befektetők szemében (ESM, 2019).

2.7.Válságkezelés utóélete Görögországban

Görögország 2018 augusztusában kiléphetett az ESM-programból. Ezt követően az Európai Bizottság a program utáni kezdeti időszakra megerősített felügyeletet aktivált, és Görögország ismét csatlakozott a rendszeres európai gazdaságpolitikai koordinációhoz. Annak érdekében,

hogy a Bizottság felügyelni tudja Görögország előrehaladását vállalásai teljesítésében és az erősített felügyeleti keretrendszerrel összhangban, az Európai Bizottság rendszeres missziókat hajt végre az Európai Központi Bankkal együttműködésben, amelyben szintén részt vesz az ESM korai figyelmeztető rendszerén keresztül. A Bizottság negyedéves jelentései, amelyek az erősített felügyelet eredményeként keletkeznek, szolgálnak az euróövezeti tagországok fél-évente hozott döntéseinek alapjául, amelyek az Eurócsoport 2018 júniusában elfogadott adósságkönnyítő intézkedéseivel kapcsolatos alapok felszabadításáról szólnak. Görögország 2018 végén mintegy 26,8 milliárd eurós készpénzállománnyal rendelkezett, ami legalább két évre elegendő lett volna a finanszírozási szükségletek fedezésére. (ESM, 2023c).

Az ESM-program 2018-as lezárása és Görögország folyamatban lévő kötelezettségvállalásai hozzájárultak az ország iránti bizalom növekedéséhez. Azonban a fenntartható növekedéssel kapcsolatos kihívások továbbra is fennálltak. A gazdasági tevékenység mintegy 1,9 százalékkal növekedett a nettó export és a fogyasztás hatására, amelyek ellensúlyozni tudták a gyenge befektetéseket 2019-ben. Az Államadósság Kezelő Ügynökség 2018 decemberében 2019-re kötvénykibocsátási programot indított, melynek köszönhetően 2019 januárja és márciusa között 5 milliárd euró értékben tudott eladni 5 és 10 éves kötvényeket (ESM, 2023c).

3. A COVID-19-világjárvány és kezelése

3.1. Görögország a COVID-19-világjárvány előtt

3.1.1. Az Európai Szemeszter és Görögország

A 2011-ben bevezetett Európai Szemeszter volt az Európai Unió válasza az egységet érintő gazdasági kormányzás pénzügyi és gazdasági válság során feltárt gyengeségeire. Az Unió a felügyelet és a koordináció területén a költségvetési kérdéseken túl a makrogazdasági egyensúlytalansági eljárás keretében kiterjesztették a szélesebb körű makrogazdasági egyensúlytalanságokra és a kapcsolódó szakpolitikákra is. A reformok bevezetésének köszönhetően a megújított jogi keret lehetővé tette a rendszeresebb nyomon követést és az esetleges problémák felbukkanásakor való gyorsabb reagálást. Mindezek mellett lehetővé tette az Európai Parlament és a nemzeti jogalkotók, a szociális partnerek és más érdekelt felek nagyobb mértékű bevonását minden szinten. Az Európai Szemeszter biztosítja a tagállamok számára, hogy az év első felében meghatározott időpontokban meg tudják vitatni gazdasági, szociális és költségvetési terveiket az uniós partnerekkel. Ez a korai interakció lehetővé teszi a tagországok számára, hogy egymás terveit véleményezzék (Európai Bizottság, 2023c).

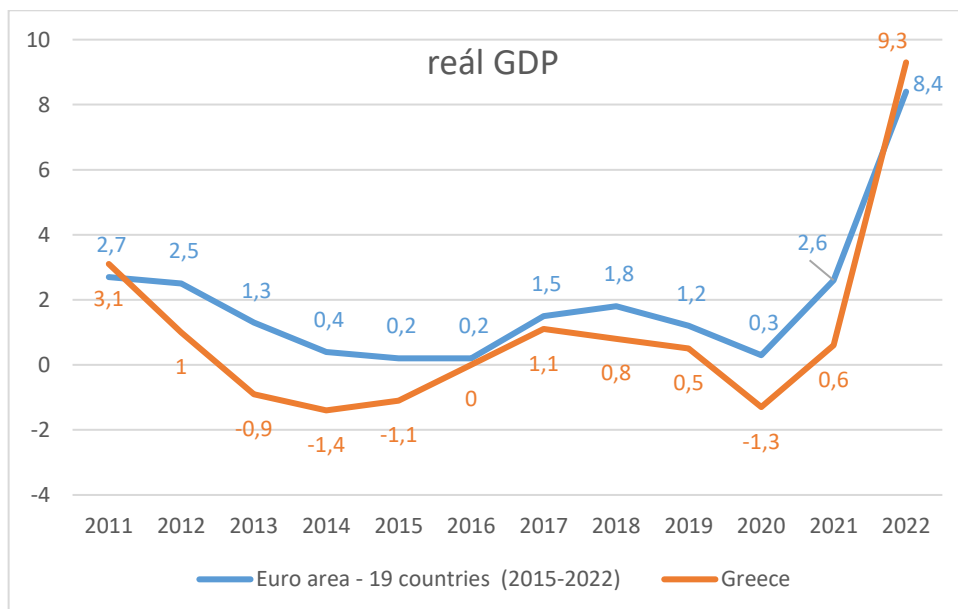
Görögország 2018. augusztus 21-én sikeresen kilépett az Európai Stabilitási Mechanizmus támogatási programjából. Ezt követően Görögország 2018. júniusi 22-i eurócsoport ülésen nyilatkozatot tett a programot követő szakpolitikai kötelezettségvállalások mellett. Ezzel párhuzamosan az ország fokozott felügyelet alá került, és részt vesz az Európai Szemeszterben. Görögország előrehaladását, mind a reformok, mind gazdasági állapotát tekintve, az Európai Szemeszter jelentésén keresztül lehet a legtisztábban megismerni, hiszen az magába foglalja az elmúlt egy év országjelentéseit és részletezi Görögország Nemzeti Reformprogramjának előrehaladását is. Mindezek mellett az Európai Szemeszteren keresztül az Európai Bizottság meg tudja fogalmazni az országspecifikus ajánlásait. (Európai Bizottság, 2020).

3.1.2. Görögország gazdasági állapota a világjárvány kitörte előtt

Közel egy évtizedes zsugorodás és negatív GDP-növekedést követően a görög gazdaság ismét növekedésnek indult. Görögország éves GDP-növekedése 2017-ben 1,1 százalékvolt. Ez a tendencia a következő években is folytatódott egészen addig, amíg Görögország el nem érte a 1,9 százalékos éves GDP-növekedést 2019-ben (The World Bank, 2023). A görög GDP-növekedés mértéke 2018-ban csupán egy tizedesjeggyel maradt le az eurózóna 1,8 százalékos értékétől. Az akkor még 19 tagországból álló eurózóna átlagos GDP-növekedése 2019-ben 1,6 százalék volt, míg Görögország esetében ez az érték 1,9 százalék volt, azaz Görögország növekedési üteme meghaladta az eurózónáét (Eurostat, 2023c). Viszont minden növekedés ellenére

Görögország egy főre jutó GDP-je a világjárvány kitörése előtt az uniós átlag 63,3 százaléka volt, ez majdnem 25 százalékponttal alacsonyabb, mint 2007-es 88,2 százalék (Európai Bizottság, 2022).

A fogyasztói árindex harmonizált módszerén (Harmonized Index of Consumer Prices, HICP) keresztül történik az általános infláció nemzeti és uniós szinten való mérése. Az egységes uniós infláció mérésére szolgáló indexnek köszönhetően az Európai Központi Bank és az Európai Bizottság meg tudja határozni az uniós országok és az euróövezet árstabilitását (EUR-Lex, 2023b). Görögország esetében az infláció 2011 és 2019 között mindvégig 1 százalék körül vagy az alatt volt. Az éves infláció sokszor negatív értéket elérve deflációba fordult, ilyen év volt például a 2013, 2014 vagy 2015-ös év is. Az eurózónához képest a görög infláció a vizsgált időszakban mindvégig kisebb volt, kivétel egyedül 2011-es év jelentette, amikor a görög infláció 3,1 míg az euróövezet átlagos inflációja 2,7 százalék volt (Eurostat, 2023d).

5. ábra: reál GDP alakulása Görögországban

Forrás: Eurostat (2023d) alapján saját szerkesztés

A gazdasági fellendülés ellenére a Görögország számára a korábbi válságnak köszönhetően örökségként továbbra is jelentős egyensúlytalanságok maradtak fenn, amelyek felszámolása időbe fog telni. Ilyen egyensúlytalanság például a magas államadósság, a negatív nettó nemzetközi befektetési pozíció, a bankok mérlegében a nemteljesítő hitelek magas aránya és a még továbbra magas munkanélküliségi ráta. Az áramlási egyensúlytalanságok (ilyen például a kormány költségvetési egyensúlya) esetében jelentős előre lépések történtek intézményi és szerkezeti reformokon keresztül az elmúlt évtizedben. Azonban az

állományegyensúlytalanságok esetében (ilyen a kormányadósság is) a kijavítás időbe fog telni, valamint folyamatos növekedést és reformok végrehajtását fogják igényelni (Európai Bizottság, 2020).

A görög államadósság mértéke 2013 óta folyamatosan 180 százalék körüli értéket vett fel GDP-arányosan. Ez a konvergenciakritériumok között meghatározott 60 százalékos érték háromszorosa. Továbbá az eurózóna átlagának (2019-ben 84,1 százalék volt) a több mind kétszerese ez az érték (Eurostat, 2023a). Ugyan az államadósság mértéke meghaladta az előírt értéket, az államháztartás 2016 óta rendszerint többletet ért el, ezáltal teljesítve az erre vonatkozó kritériumot (Eurostat, 2023e). Megállapítható, hogy ugyan Görögország pénzügyi kilátásai javultak és az ország 2016 óta folyamatosan meghaladta az éves költségvetési céljait, az államadósság további csökkentésre szorul. A GDP-arányos államadósság csökkentése érdekében fontos, hogy Görögország az erősített felügyeleti keretrendszer alatt megegyezett reformok, különösen a nyugdíj- és egészségügyi reformok, valamint a költségvetési folyamat javításai továbbra is megvalósuljanak. Az államadósság mértékének csökkentése mindezek mellett fenntartható gazdasági növekedést is igényel (Európai Bizottság, 2020).

A gazdasági tevékenység, bár fokozatosan a kereskedhető ágazatok felé tolódik, még mindig a hagyományos és alacsony innovációs színvonalú ágazatokra koncentrálódik, ami hozzájárul a termelékenység alacsony növekedéséhez. A kis és alacsony termelékenységű cégek továbbra is túlsúlyban vannak a gazdaságban. A közelmúltbeli előrelépések - például a közigazgatás digitalizálása - ellenére a magas adóterhek, a bürokrácia, az alacsony színvonalú szabályozás és a lassú igazságszolgáltatási rendszer rontja az üzleti környezetet, ami elriasztja a hazai és külföldi befektetéseket, és megakadályozza a vállalkozások virágzását (OECD, 2023c).

Az elmúlt néhány év exportpiaci növekedése ellenére a görög gazdaság továbbra is viszonylag zárt maradt. Az áruk és szolgáltatások exportja a GDP-százalékában 2011 és 2019 között több mint másfélszeresére nőtt elérve a 40,1 százalékot. Azonban Görögország továbbra is le van maradva az eurózóna átlagától, ami 2019-ben 48,3 százalék volt (Eurostat, 2023f). Az elmúlt évek előre lépesi ellenére a görög export nagy részét továbbra is alacsony technológiai fejlettségű termékek összpontosul (Európai Bizottság, 2022). A válság alatt a külkereskedelmi mérleg jelentősen javult, a 2008-as GDP -12,6%-áról 2018-ban a GDP -0,2%-ára. Ennek oka a lényegesen alacsonyabb beruházási és fogyasztási aktivitás volt recessziós környezetben, ami az import csökkenéséhez vezetett. A válságot követő belföldről vezérelt fellendülés következtében folyamatosan nőtt az import mértéke, viszont ezzel a kivitel növekedése nem tudta tartani a lépést, ezért ez az áruforgalmi egyenleg romlásához vezetett (Európai Bizottság, 2020).

Görögországban az elmúlt évek során bevezetett munkaerő- és termékpiacot érintő reformok javították az ország versenyképességét. Görögországban 2019 elején hosszú évek óta először emeltek a minimálbéren, és megszüntették a minimálbér alatti bérezést. Ez a COVID-19 okozta sokk helyzet előtt negatív foglalkoztatottsági hatások nélkül növelte a jövedelmeket (OECD, 2023c).

Görögországban továbbra is jelentős problémát jelent a magas munkanélküliségi ráta, annak ellenére, hogy 2013 óta folyamatosan csökkent, így 2019-ben a munkanélküliek aránya a munkaerőpiacon 17,9 százalék volt. A munkanélküliségi ráta jelentős csökkenés ellenére Görögország 2019-ben továbbra is a legmagasabb értékkel rendelkezett az Európai Unióban (Eurostat, 2023g). A görög foglalkoztatottsági ráta nem csak az Unióban, hanem az OECD országok között is az egyik legalacsonyabbnak számít (OECD, 2023c). Az Eurostat adatai alapján megállapítható, hogy a válság alatt, illetve után is a munkanélküliek aránya magasabb volt a nők körében, mint a férfiakéban. A vizsgált időszak során (2010 január-2019 december) a férfiak körében a munkanélküliségi ráta csupán a 25 százalék körül volt, addig a nők esetében ez meghaladta a 30 százalékot. A válságot követően ez nem alakult másképp. 2019 decemberében a férfiak esetében 13,6 százalék volt, míg a nők esetében 21,3 százalék volt a munkanélküliségi ráta (Eurostat, 2023h; Eurostat, 2023i).

Görögországban továbbra is a nőket, illetve a fiatalokat érinti a leginkább a munkanélküliség. A gyermek- és idősgondozási központok hiánya korlátozza a nők munkalehetőségeit, mivel a gondozási feladatok gyakran rájuk hárulnak. A kilátástalanság miatt sok tehetséges fiatal kivándorlásra kényszerül, ami csökkenti az ország vállalkozói és innovációs potenciálját. Ezeket a kihívásokat tovább súlyosbítja a migránsok munkaerőpiaci és oktatási rendszerbe való beilleszkedésének nehézségei, valamint a menedékkérők nagyszámú beáramlásának kezeléséhez más uniós országok részéről nyújtott korlátozott támogatások (OECD, 2023c).

A regionális egyenlőtlenségek terén folytatódott a fővárosi régió és az ország többi régiója közötti szakadék szélesedése. Az ország népességének több mint fele, gazdaságának valamivel kevesebb mint kétharmada az Attika és Közép-Macedónia régióiban összpontosul. Görögországban a különböző régiókban meglehetősen heterogén gazdasági fejlődési modell jellemző. Az egy főre jutó GDP nagy eltérései elsősorban a munkatermelékenység, a munkaerőpiaci feltételek, valamint a beruházási és versenyképességi szintek regionális egyenlőtlenségeinek tudhatók be (Európai Bizottság, 2022).

Az elhúzódó pénzügyi válsághelyzet aránytalanul érintette a görög régiókat. A válság során bekövetkezett termelékenységi csökkenés javarészt a szigeteken, Nyugat-Görögországban és a fővárosi régióban ment végbe. 2019-ben az Attika régió GDP-je lakosságarányosan elérte az Uniós átlag 90 százalékát, míg az ország többi régiója, leszámítva a Déli-Égei-szigeteket, a Jón-szigeteket és Közép-Görögországot, nem, vagy csak alig érte el az Uniós átlag 50 százalékát (Eurostat, 2023j).

A válság alatt a nominális és reál fajlagos munkaerőköltségek csökkentek, ami főként a bércsökkentéseknek és az infláció visszaszorításának volt köszönhető. Görögországban a költségversenyképesség is helyreállt, hiszen a 2018-as gazdasági fellendülés során a bérek és az infláció ugyan elkezdtek emelkedni és a fajlagos munkaerőköltség is növekedni kezdett, azonban kevésbé, mint az ország fő kereskedelmi partnereinél. Ennek eredményeként Görögország versenyképessége rugalmas volt, és az exportpiaci részesedések jelentős növekedést mutattak. Viszont Görögország a növekvő bérek és a belföldről vezérelt gazdasági növekedés mellett nem támaszkodhat a versenyképesség fenntartása érdekében a visszafogott bérnövekedésre (Európai Bizottság, 2020).

3.2. Az Európai Unió válasza a COVID-19 válságra

A COVID-19-világjárvány 2020-ban jelentős gazdasági visszaesést eredményezett. Az Európai Unió reál-GDP-je 6,1 százalékkal esett vissza, ami nagyobb visszaesést jelentett, mint a globális pénzügyi válság idején. A legtöbb tagállamban a hiány-és adósságráta jelentősen megemelkedett, és várhatóan ez a magas adósságráta a következő évtizedben is meg fogja haladni a járvány előtti szintet. A válságkezelés és a kialakult recesszió következtében növekedett a kormány-és magánszféra adósságokkal kapcsolatos belső egyensúlytalansága. A főként idegenforgalomból származó bevételekre támaszkodó országok esetében a fizetési mérleg hiánya tovább nőtt, és a fizetési mérleg többlet korrekciója megtorpant (Verwey-Monks, 2021).

A kialakult válsághelyzetben a munkanélküliségi kockázatok mérséklésére szolgált a SURE program (The European instrument for temporary Support to mitigate Unemployment Risks in an Emergency), amin keresztül az Unió jelentős pénzügyi eszközöket mozgósított a koronavírus-járvány negatív gazdasági és társadalmi követelményeinek leküzdésére. A SURE programon keresztül az Unió közel 100 milliárd eurós pénzügyi támogatást osztott szét a válság által érintett tagállamok között kedvező feltételekkel nyújtott kölcsönök formájában, hogy a foglalkoztatás megőrzése érdekében a közkiadások hirtelen megnövekedett összegét kezelni tudják. A SURE a polgárok védelmére és a kialakult válsághelyzet negatív társadalmi és

gazdasági következményeinek enyhítésére irányuló átfogó uniós stratégia kulcsfontosságú eleme volt (Európai Bizottság, 2023d).

Az Európai Unió a koronavírus világjárvány okozta gazdasági hatások kiküszöbölésére, valamint a zöldebb, digitálisabb és ellenállóbb jövő megteremtésére létre hozta a Next Generation EU-t. A program központi elemét a Helyreállítási és Rezilienciaépítési Eszköz (Recovery and Resilience Facility, továbbiakban RRF) adja, amin keresztül az uniós tagállamok reformjaik és beruházásaik támogatására vissza és vissza nem fizetendő támogatásokat kapnak folyó áron összesen mintegy 723,8 milliárd euró értékben. A források egy részét (legfeljebb 338 milliárd euró) vissza nem fizetendő támogatások adják, míg a másik felét (legfeljebb 385,8 milliárd euró) kölcsönök biztosítják. Az Unió az RRF-hez szükséges pénzügyi keret egy részét hitel felvételével biztosítja. A hitelfelvétel fedezetére a magas hitelminősítés megőrzésére és a kedvező piaci feltételek melletti forrásbevonásra az EU az uniós költségvetést és annak mozgásterét használja fel. A mozgástér a saját források felső határa (azaz a Bizottság által a tagállamoktól egy évben kérhető maximális forrásösszeg) és a költségvetésben előirányzott kiadások fedezéséhez ténylegesen szükséges források közötti különbség. Az Unió az EU bruttó nemzeti jövedelmének 0,6 százalékpontjával megemelte költségvetésének állandó 1,4 százalékos saját forrásplafonját. Ez lehetővé teszi az EU számára, hogy fedezze az adott évben esedékessé váló összes pénzügyi kötelezettségét és függő kötelezettségét. Ez a rendelkezés időben korlátozott, 2058-ig szól, és csak a koronavírus világjárványból való kilábalással összefüggésben kerül alkalmazásra. Az uniós költségvetés mozgásterét garanciát jelent arra, hogy az EU minden körülmények között képes legyen a visszafizetésre (Európai Bizottság, 2023f).

A kedvező rövid távú kilátás ellenére hosszú távú kihívások továbbra is fennmaradtak. Némelyik már a koronavírus-járvány előtt is égető problémát jelentett, ilyen az elöregedő társadalom, gyengülő termelékenység-növekedés és felgyorsuló éghajlatváltozás. A tagállamokban és a tagállamok között folyamatosan növekvő jövedelmi és vagyoni egyenlőtlenségek, valamint az oktatáshoz és készségekhez való egyenlőtlen hozzáférés is visszafogta a gazdasági növekedést és feszültséget okozott az Unióban. A járvány ezeknek a kihívásoknak a kezelését égetővé tette, illetve még többet hozott létre (Verwey-Monks, 2021).

A COVID-19 rövid távú hatásait a munkaerőpiacra nézve munkahelymegőrző programokkal kezelték, mely során mintegy 54 millió munkahelyet sikerült megtartani. Ezek a programok a 2020-as év során többször is meghosszabbításra kerültek a koronavírus-fertőzés hullámai között. Viszont a munkahelymegőrző programok költségei magasak voltak, így jelentős terhet jelentettek az országok középtávú pénzügyi kilátásaira, különösen a már korábban is

magas adósságszinttel és lassú növekedési rátával rendelkező tagállamok számára. A járvány közép- és hosszú távú hatása a munkaerőpiacra jelentősebb azokban az országokban, amelyekben a járványt megelőzően is különösen magas volt a munkanélküliségi ráta, illetve az alacsony termelékenységű szektorokban való specializáció, valamint a bizonytalan munka magas aránya. Az imént felsorolt jellemzők a legjobban a déli perifériaországokra illenek. A munkanélküliség főként a nőket és a fiatalokat érinti. A déli perifériaországokban 2019-ben a fiatalok munkanélküliségi rátája jellemzően 30 százalék körül volt (Görögország: 33%; Spanyolország: 32%; Olaszország: 27%) (IISS, 2021).

3.3.COVID-19-járvány hatásai Görögországra

Görögország a koronavírus-járványra gyorsan reagált és hatékonyan korlátozta a fertőzéseket, azonban a gazdaság súlyosan megszenvedte ezt. Csakúgy, mint a világ legtöbb országában Görögországban is korlátozó intézkedéseket vezetett be a kormány. Az utazási korlátozások, a társadalmi távolságtartás és a nagyfokú bizonytalanság a termelés átmeneti, de rendkívüli visszaeséséhez, valamint az idegenforgalmi kereslet és a foglalkoztatás nagymértékű csökkenéséhez vezetett. A kormány különböző csomagokkal reagált az egészségügyi rendszer megerősítésére, valamint a jövedelmet és a likviditást érintő negatív hatások kiküszöbölésére. A görög állam szintén igyekezett különböző csomagokkal támogatni a gazdasági sokk következtében legjobban érintett ágazatokat. Mivel a görög gazdaságban nagy szerepet játszik a turizmus, ami a koronavírus-járvány következtében jelentős összegektől esett el, ezért az állam a lezárások alatt különböző támogatásokkal igyekezte védeni ezt az ágazatot. A lezárások feloldását követően a kormány különböző támogatásokkal segítette (OECD, 2023c).

Az OECD Gazdasági Felmérése alapján a koronavírus-járványt megelőző erős gazdasági fellendülésének folytatását jelenleg az energiahordozók és élelmiszerárak emelkedése, valamint a globális bizonytalanság növekedése teszi próbára. A felmérés kiemeli a folyamatos politikai reformok szerepét Görögország erősebb pozícióba kerülésében és a nehézségek leküzdésében (OECD, 2023d). Görögországban az egy főre jutó GDP (piaci áron) a koronavírus-járvány következtében a 2019-es 17 100 euróról 15 420 euróra csökkent. Azonban a görög GDP már 2021-ben visszatért a járvány előtti szintre (Eurostat, 2023k). A koronavírus-járvány okozta recesszió Görögországot sem kerülte el. Görögország csakúgy, mint az Unió összes tagországa, reál GDP-csökkenést produkált, ami Görögország esetében 9,3 százalékos értéket jelentett. A görög reál GDP-csökkenés mértékét csupán a spanyol recesszió előzte meg a 11,2 százalékkal. Spanyolország esetében ez az érték az elmúlt közel tíz év legnagyobb recesszióját jelentette, míg Görögország esetében majdnem egyenlő volt a 2011-ben mért 10,1 százalékkal (Eurostat,

2023c). A hatékony kormányzati támogatások, a turizmus és az export fellendülésének, valamint a befektetők és a fogyasztók bizalmának javulása révén a görög GDP gyorsan visszatért a járvány előtti szintre (OECD, 2023d). A görög reál GDP-növekedés 2021-ben 8,4, míg 2022-ben 5,6 százalék volt. Ez azt jelenti, hogy Görögország két év alatt kiegyenlítette a 2020-as visszaesést (reál GDP-növekedés szempontjából) (Eurostat, 2023c).

A koronavírus okozta sokkhelyzet az inflációra nézve nem fejtette ki azonnali hatását. Görögországban 2020-ban az infláció deflációba fordult, míg az eurózóna esetében is az infláció alig volt több mint 0 százalék. Válság inflációra való hatását elnyújtva fejtette ki. A görög infláció 2020-ban már elérte a 9,3 százalékot, ami durván 1 százalékkal volt az eurózóna átlagértéke felett (Eurostat, 2023n).

A világjárvány kitörése óta Görögország erőteljes és gyors politikai válaszlépéseket tett, többek között az uniós SURE-eszköz támogatásával, a gazdaság fenntartása és a fellendülés támogatása érdekében. A háztartások és az érintett vállalkozások támogatására bevezetett intézkedéseket várhatóan 2022-ben nagyrészt felfüggesztésre. Ezen intézkedések költségei, valamint a gazdasági visszaesés költségvetési hatása miatt az államadósság 2020-ban elérte a GDP 206%-át, majd 2021-ben 193%-ra csökkent (Európai Bizottság, 2022). Az államháztartási egyenleg hiánya 2021-ben javult, és a 2020-as 9,7 százalékról 7 százalékra csökkent (Eurostat, 2023e).

A bankok nemteljesítő hitelei a COVID-19 okozta sokkhelyzet előtt csökkentek, de még mindig magasak, ami korlátozza a bankok beruházásfinanszírozási képességét. A COVID-19 sokkot követően sok vállalatnak súlyos likviditási korlátokkal kell szembenéznie, ami azzal a kockázattal jár, hogy a nemteljesítő hitelek aránya tovább nő. A kormány ideiglenes hitelkereteket és garanciákat vezetett be a kihívás kezelésére. Mindazonáltal továbbra is sürgős a bankok mérlegében lévő nemteljesítő hitelek tartós csökkentése. A görög kormány ennek kezelése érdekében hozta létre a Hercules névvel ellátott új eszközvédelmi rendszert. A rendszer célja a bankok segítése a nemteljesítő hitelek állományának eladásában (OECD, 2023c). A nemteljesítő hitelek 2016 szeptemberében érték el az eddigi legmagasabb arányt Görögországban, azonban a Hercules eszközvédelmi rendszernek köszönhetően ez 2021 szeptemberére 12 százalékra csökkent. Ennek ellenére az Unióban továbbra is a legmagasabb értékek között van a görög. A bankok alapvető jövedelmezősége továbbra is alacsony, de a gazdasági tevékenység élénkülésével és a potenciális veszteségekre képzett céltartalékok csökkenésével várhatóan növekedni fog. A bankok teljes tőke mutatója 15 százalék, szemben a 19,3 százalékos uniós átlaggal, mivel a tőke minősége továbbra is gyenge maradt. (Európai Bizottság, 2022).

A munkaerőpiac viszonylag jól át tudta vészelni a válságot, azonban a munkanélküliségi ráta továbbra is magas maradt. A munkanélküliségi ráta a válság tetőzésekor 20,3 százalék volt a második negyedév végén. 2021 első negyedévében a munkanélküliségi ráta visszaesett a koronavírus-járvány előtti értékre. Az év során a munkanélküliségi ráta további csökkent, és 2021 végén elérte a 13 százalékot (Eurostat, 2023). A fiatalokat súlyosan érintette a világjárvány. A fiatalok esetében a munkanélküliségi ráta 2020 harmadik negyedévében 38,7 százalékra emelkedett, majd 2021 negyedik negyedévében 31,2 százalékra csökkent (Eurostat, 2023). A minimálbér 2022 januárjában 2 százalékkal, majd 2022 májusában további 7,5 százalékkal emelkedett (Európai Bizottság, 2022).

Görögországban ugyan csökkent a szegénység és az anyagi nélkülözés mértéke, továbbra is rendkívül magas maradt, különösen a fiatalok és a családok körében. A korábbi válságkezelés során bevezetett reformoknak köszönhetően a görög szociális védelmi rendszer sokkal jobban felkészült egy esetleges sokkhelyzet kezelésére, nem úgy, mint a pénzügyi válság kezdetén. A kormány átmeneti intézkedései védelmet nyújtottak a háztartások jövedelmei számára. Az elmúlt évek javulásai ellenére a fiatalok és a családok körében a szegénységi ráta továbbra is magas maradt, míg a nyugdíjasokat ez lényegesen kevésbé érinti. Ez, valamint a COVID-19 válság következtében kialakult sokkhelyzetnek a munkaképes korú népességre és a fiatalokra gyakorolt jelentős hatása még inkább kiemeli, hogy a szociális védelmi rendszer generációk közötti egyenlőtlenségeit kezelni kell. A koronavírus okozta válság nyilvánvalóvá tette a görög szociális védelmi rendszer hiányosságait, ezért szükségessé tette a korszerűsítését, hogy a szegénységellenes programok, valamint az átképzési programok hatékonyabbak legyenek. (OECD, 2023c).

2011 és 2020 között Görögországban folyamatosan emelkedett a regionális különbségek mértéke. 2020-ban az egy főre jutó GDP (vásárlóerő-paritáson kifejezve) az összes görög régió az uniós átlag 90 százaléka alatt volt. 2021-ben a 13 görög régió közül 5-ben az egy főre jutó GDP nem haladta meg az uniós átlag 50 százalékát. Ide tartozott az Északi-Égei-szigetek (42 százalék) is. Az előbb említett régió több mint kétszerese volt az Attika-régióban (86 százalék) mért egy főre jutó GDP-nek (Európai Bizottság, 2023e). Az éves munkanélküliségi mutató 6 régióban emelkedett, azonban a legnagyobb mértékben Krétán, ahol 2020-ban ez a mutató 17,3 százalék volt, míg 2019-ben „csak” 11,7 százalék volt (Eurostat, 2023o).

Görögország a koronavírus-járvány okozta gazdasági hatások ellenére a World Competitiveness Center versenyképességi listáján a 49. helyről 46. helyre került 2021-ben. Viszont a

következő évben már csak a 47. helyre került Görögország (World Competitiveness Center, 2023).

3.4. Görögország helyreállítási terve

3.4.1. A görög helyreállítási tervről általánosságban

Az Európai Unió Next Generation EU programjának fő eszközét adó Helyreállítási és Rezilienciaépítési Eszköz jelentős szerepet játszik a görög fellendülés és a hosszú távú gazdasági fejlődés elősegítésében. A görög kormány által benyújtott „Greece 2.0” helyreállítási tervet a Gazdasági és Pénzügyi Tanács 2021. július 13-án fogadta el. Az Helyreállítási és Rezilienciaépítési Terv (Recovery and Resilience Plan, továbbiakban RRP) négy fő pillérre összpontosít, ezek: zöld átállás, digitális átállás, foglalkoztatás, készségek és társadalmi kohézió, valamint magánbefektetések és gazdasági átalakulás (Malliaropoulos et al., 2022).

A görög helyreállítási terv az ország GDP-jének a 16,7 százalékát teszi ki (2021-es értékekkel számolva). Ennek köszönhetően az Unió egyik legnagyobb volumenű helyreállítási terve lett. Az RRP Görögország számára biztosított keretösszege 30,5 milliárd euró (2018-as értékeken), amiből 17,8 milliárd euró vissza nem térítendő támogatás. Ez a támogatás a kohéziós politikai támogatásán túl érkezik, ami Görögország esetében 2021 és 2027 között 21,3 milliárd euró (Európai Bizottság, 2023e).

Görögországban a helyreállítási terv kereti között 106 befektetés és 68 reform várható. A reformok a tartós és fenntartható növekedés akadályainak kezelésére összpontosítanak, erősítve a jogállamiságot és a korrupció elleni harcot, míg a befektetések a zöld és digitális átmenetre, valamint az egészségügyi és készségfejlesztési kihívások kezelésére összpontosítanak. Görögországnak az összes intézkedést szoros időkereten belül kell végrehajtania. Ennek oka az RRP létrehozásáról szóló rendelet, amely szerint az országos tervekben szereplő összes mérföldkőt és célt 2026. augusztusáig kell teljesíteni (Európai Bizottság, 2023g).

A gazdasági hatékonyság fokozását célzó reformok az adminisztratív terhek csökkentésére, a verseny ösztönzésére és a vállalkozások hatékonyságának javítására irányulnak, míg az intézményi minőség javítására irányuló intézkedések a kormányzati hatékonyság és az üzleti környezet javítása révén segítenek vonzóbbá tenni a beruházásokat. A zöld átmenetre irányuló reformok, mint a megújuló energia és fenntartható közlekedés támogatása, a környezetvédelmi célkitűzések teljesítését és a zöld iparágak fejlődését szolgálják. Ezeknek a komoly strukturális reformoknak a végrehajtása 2026-ra a reál GDP szintjének akár 6,9 százalékos növekedéséhez is vezethet a görög gazdaságban. Emellett ugyanezen időszakban a magánberuházások és a

foglalkoztatás 20, illetve 4 százalékkal növekedhet. A reformok hozzájárulhatnak az adóbevételek növeléséhez, ami teret engedne az adókulcsok csökkentésére vagy a kormányzati kiadások növelésére, amely további ösztönzést jelenthet a gazdasági tevékenység növekedés érdekében (Malliaropoulos et al., 2022).

A görög helyreállítási terv 11,4 milliárd eurót (ez az RRP 37,5 százaléka) fordít az éghajlatpolitikai célkitűzésekre, összesen 35 különböző reformot és beruházást finanszírozva. Ez azonban nem elegendő ahhoz, hogy Görögország teljesíteni tudja a 2030-as és 2050-es klímaterveit. A helyreállítási terven keresztül Görögország a megújuló energiaforrások arányát is igyekszik növelni, azonban több területen is jelentős változtatásokat kell végrehajtania. Görögország fenntarthatósági céljainak elérése érdekében nélkülözhetetlené válik az épületek energiahatékonyságának növelése, a fenntartható közlekedés fejlesztése, valamint a víz-és hulladékmenedzsment hatékonyságának a növelése (Európai Bizottság, 2022).

A digitalizáció terén Görögország számottevő kihívással néz szembe. A digitális összekapcsolódás szempontjából az ország jelentős hiányosságokkal néz szembe. Problémát jelent ezen a téren a digitális készségek hiánya és alacsony színvonala, valamint a digitális technológia lassú elterjedése a magán-és közszférában, különösen a kis-és középvállalkozások körében. A digitalizáció alacsony mértéke az állami szolgáltatásokon is visszatükröződik. A digitális felzárkózás előre mozdítása érdekében a görög helyreállítási terv 23,3 százalékát (7 milliárd eurót) a digitális infrastruktúra fejlesztésére, az állam és a közigazgatás digitalizációjára, a digitális készségek fejlesztésére, valamint a vállalkozások digitalizációjára, különös hangsúlyt fektetve a kkv-ra (Európai Bizottság, 2022).

Az RRP keretében nyújtott kölcsönök a magánberuházások megerősödésével elősegítik a gazdaság növekedését és ellenállóbbá válását, valamint hozzájárulnak a beruházási rés megszüntetéséhez. Görögország esetében az Unió az RRP-en keresztül 12,7 milliárd euró biztosít kölcsön formájában. Így a görög állam pénzügyi forrásokhoz tudja juttatni a vállalkozásokat hitelek formájában (Európai Bizottság, 2022).

A görög helyreállítási terv a források biztosítása mellett az adminisztratív terhek csökkentésére és a vállalatok szabályozási keretének javítására is kiemelt hangsúlyt fektet igazságszolgáltatási és adórendszeri reformokon keresztül. A magánszektorbeli eladósodási kihívások, valamint a közintézmények, a pénzügyi intézmények, a háztartások és a vállalkozások közötti információs aszimmetriák kezelésére irányuló reformokat is tartalmaz a görög helyreállítási terv. A terv céljai között van a tőkepiaci szabályozási keret korszerűsítése és felügyeleti

hatóságának digitalizálása is. A terv teljes és időben történő végrehajtása kulcsfontosságú lesz az ambiciózus célkitűzések eléréséhez (Európai Bizottság, 2022).

Eddig a RRF Görögország számára biztosított keretből 11,1 milliárd euróhoz jutott hozzá. A Bizottság 2021. augusztus 9-én 3,96 milliárd euró előfinanszírozását biztosította Görögország számára, amely a pénzügyi keret 13 százalékának felelt meg. Görögország kifizetési kérelmét a Bizottság elfogadta, majd azt követően 2022. április 8-án 3,6 milliárd euró folyósításra is került. A kapcsolódó 15 mérföldkő és célkitűzés között szerepel az energiahatékonyság, a fenntartható mobilitás, a hulladékgazdálkodás, a munkaerőpiac, az adópolitika és más területek reformjai és beruházásai. A második kifizetési kérelem elfogadását követően 2023. január 19-én Görögország további 3,6 milliárd eurós pénzügyi támogatáshoz jutott hozzá. Az ehhez kapcsolódó 28 mérföldkő és célkitűzés a megújuló energiahasználat, a vasúti ágazat átszervezése és a tömegközlekedési piac megnyitása terén hozott reformokra és beruházásokra fókuszál, előmozdítva a szolgáltatások javítását és a környezetkímélőbb buszflotta fejlesztését (Európai Bizottság, 2023e).

2023. május 16-án Görögország benyújtotta harmadik kifizetési kérelmét, amelynek értékelése még jelenleg is folyamatban van. A kifizetési kérelem benyújtásához szükséges mérföldköveket és célokat Görögország sikeresen teljesítette, azonban ez nem befolyásolja a kifizetés ütemezését (Európai Bizottság, 2023e).

3.4.2. Regionális egyenlőtlenséget érintő intézkedések és reformok

Görögországot ugyan felkészültebben érte a koronavírus-járvány okozta gazdasági válság, nem úgy, mint az azt megelőző pénzügyi válság. Viszont ez nem akadályozta meg a regionális különbségek növekedését. Az Európai Bizottság adatai szerint 2021-ben az egy főre jutó GDP öt görög régióban is az uniós átlag 50 százaléka alatt volt, valamint a járványt követően az összes görög régió a „kevésbé fejlett régiók” kategóriájába került (Európai Bizottság, 2023e).

A görög lakosság eloszlása és a gazdasági tevékenységek nagyobb koncentrációja főleg a városi régiókra összpontosul, ami egyedi földrajzi adottságaikból ered. Más OECD-országgal összehasonlítva, ahol szintén magas a ritkán lakott területek aránya, Görögország vidéki területein, különösen az elszigetelt területeken viszonylag több ember él, ami korlátozott hozzáférést eredményez a városokhoz. A válság hatása nem volt egyenlő a görög régiókban. Görögországban jelenleg is magas szinten van a regionális egyenlőtlenség az egy főre jutó GDP tekintetében (OECD, 2023e).

Görögország számára a helyreállítási terv, ismertebb nevén Greece 2.0, a gazdasági fejlődés tekintetében kiemelt fontosságú. A tervezett infrastrukturális beruházások minden egyes görög régiót érintenek, és céljuk a minőségi, éghajlatellenálló és biztonságos közlekedési infrastruktúra fejlesztése. A tervek azt célozzák, hogy a zöld, digitális és gazdasági átmenetben valamennyi régiót sikerüljön bevonni, hozzájárulva ezzel a területi kohézióhoz (Európai Unió, 2023b).

A görög helyreállítási terv egyik kiemelt célja a regionális kohézió erősítése. Ezt a görög kormány különböző infrastrukturális beruházások megvalósításával igyekszik elérni. Infrastrukturális beruházás szempontjából jelentősnek számít a nyugat-attikai elővárosi vasút, valamint a különböző autópályák, autóutak fejlesztése is. A Görög Államvasút digitalizációjának az előmozdítása szintén a program részét képezi. Viszont az infrastrukturális beruházások nem korlátozódnak le az út-és vasúthálózatra. A helyreállítási terv megvalósítása során légi-és kikötői forgalmat érintő beruházások is meg fognak valósulni (Európai Unió, 2023b).

A földrajzi és regionális egyenlőtlenségek kezelésére, valamint a hátrányosabb helyzetben lévő régiók társadalmi és gazdasági fejlődésének ösztönzésére több átfogó reform is megfogalmazásra került. Ennek érdekében a Görögországban megvalósuló reformok nem hagyják figyelmen kívül az energiaellátással kapcsolatos kihívások kezelését sem. Mindezek mellett pedig hozzájárulnak a klímavédelmi célok eléréséhez is. A tervek kitérnek az energiaellátással kapcsolatos kihívások kezelésére és a klímavédelmi célok elérésére is. Az energiaellátást érintő beruházások magukban foglalják a villamosenergia-hálózat fejlesztését az ország teljes területén, különös figyelmet fordítva a szigetekre, valamint a megújuló energiaforrások csatlakoztatásához szükséges villamosenergia-elosztó hálózat alállomásainak a kapacitásának növelésére. A tervek a megújuló energiaforrások arányának növekedését és a CO₂-kibocsátás csökkentését célozzák Görögországban (Európai Unió, 2023b).

A görög helyreállítási terv hatására számos reform és intézkedés került vagy fog érvénybe kerülni. Ezek között meghatározó szerepet kap a munkajog egyszerűsítése és modernizálása, valamint merész strukturális változások bevezetése az egyéni és kollektív munkajogban, a szakszervezeti jogban, és az illegális munka elleni monitorozásban. A helyreállítási programban megfogalmazott reformok egy része kiemelt hangsúlyt fektet a munka és magánélet egyensúlyának megteremtésére és a nemi egyenlőtlenségek csökkentésére a munkaerőpiacon, ezáltal hozzájárulva a gazdaság és a társadalom szélesebb körű fejlődéséhez (Európai Unió, 2023b).

Egy másik fontos munkaerőpiaci reform az aktív munkaerőpiaci politikák átszervezésére fókuszál, célja a hatékonyság növelése, melyhez a portfólió átgondolása, erősítése és átfogó

átalakítása szükséges. Ennek részeként jelentős beruházásokat terveznek olyan programokba, melyek támogatják a magánszektorban való foglalkoztatást, a munkaerő továbbképzését és átképzését, valamint a fizetett gyakorlatokon keresztül szerzett munkatapasztalat lehetőségének megteremtését. A reformok célja, hogy dinamikusabbá tegyék a munkaerőpiacot, és jobb esélyeket biztosítsanak a munkavállalóknak a versenyképes munkaerőpiacon való részvételre munkaerőpiac terén rendkívül fontos reform még a passzív munkaerőpiaci politikák átfogó vizsgálata, amely magába foglalja a munkanélküli segélyek kiterjedtségének és méltányos elosztásának javítását, a társadalmi háló megerősítését, valamint a munkaerőpiaci részvétel előmozdítását és a szociális védelmi rendszer hatékonyságának fokozását (Európai Unió, 2023b).

A reformokkal párhuzamosan zajlik a munkaügyi rendszerek digitális átalakítása. A különböző munkaügyi rendszerek digitális infrastruktúrája rendkívül költséges, azonban hozzásegítik Görögországot a munkaerőpiac hatékonyabb működésében és az adminisztrációs folyamatok leegyszerűsítésében (Európai Unió, 2023b).

Az említett reformok és intézkedések összességében egyaránt hozzájárulnak a munkaerőpiac általános javulásához és a foglalkoztatási helyzet előrelépéséhez. A munkajog egyszerűsítése és modernizálása, valamint a strukturális változások bevezetése a munkaerőpiac rugalmasságát növeli, miközben egyensúlyt teremt a munka és a magánélet között. Az aktív munkaerőpiaci politikák átszervezése és hatékonyabbá tétele szélesebb körű munkahelyteremtést és a munkavállalók számára jobb lehetőségeket kínál a fejlődésre és a továbbképzésre. A passzív munkaerőpiaci politikák felülvizsgálata a társadalmi védelmi rendszer megerősítését és a szociális háló hatékonyságának növelését célozza, ami hozzájárul a munkanélküliségi ellátások igazságosabb elosztásához és a munkaerő-piaci részvétel ösztönzéséhez. A digitális átalakítás pedig elősegíti a munkaerőpiac hatékonyabb működését és az adminisztratív folyamatok egyszerűsítését, ezáltal könnyítve a vállalatok tehermentesítését és a hatékonyabb erőforrás-allokációt. A reformok együttesen segítik a nemek közötti foglalkoztatási szakadék csökkentését és elősegítik a társadalmi és gazdasági fejlődést, erősítve Görögország munkaerőpiacának versenyképességét és fenntartható fejlődését (Európai Unió, 2023b).

3.4.3. Versenyképesség fokozása

A digitális átállás támogatása az üzleti és közigazgatási folyamatokban kiemelt prioritást jelentenek az aktuális gazdasági környezetben. Az innováció és technológiafejlesztés növekedésének a terén elengedhetetlen a kutatás és fejlesztési beruházások aktív támogatása. Görögország esetében kulcsfontosságú az üzleti környezet javítása, valamint a bürokrácia mértékének csökkentése a vállalkozások ösztönzése és fejlődése érdekében. A görög helyreállítási terv

elkötelezte magát a digitális folyamatok bevezetése és modernizációja mellett, ami tovább támogatja az üzleti tevékenységek hatékonyságát és versenyképességét. Ezáltal hozzájárulva a gazdasági növekedés fenntarthatóbb struktúrájához (Európai Unió, 2023b).

Görögországban kulcsfontosságú reformok kerültek bevezetése a magánberuházások ösztönzése érdekében, különösen a zöld és a digitális átálláshoz kapcsolódóan, valamint a gazdaság versenyképességének megerősítése érdekében. Emellett a görög kormány a vállalkozások túlnyomórészt kis méretével kapcsolatos gyengeségek kezelésére törvényt fogadott el. A törvény konkrétan adó- és egyéb ösztönzőket vezetett be, hogy az önálló vállalkozókat és a kkv-kat arra ösztönözze, hogy növeljék méretüket, és üzleti átalakulások és együttműködési rendszerek - például közös vállalkozások és klaszterek - révén kihasználják a méretgazdaságosság előnyeit. Görögország adókedvezményeket vezetett be a kkv-k zöld és digitális beruházásaihoz is. Végezetül átfogó, világos és vonzóbb jogi keretet hoztak létre a görög gazdaság számára stratégiai jelentőségű beruházások számára. Ez magában foglalja az alacsony szén-dioxid-kibocsátású gazdaságra való áttérés támogatását, valamint az innováció és a technológia terjesztésének előmozdítását (Európai Bizottság, 2023e).

Görögország konkrét reformokat és beruházásokat hajtott végre gazdasága kulcsfontosságú ágazatainak ellenálló képességének megerősítése érdekében. Támogatási rendszereket indított a következő generációs ipari parkok fejlesztésének és az intelligens technológiáknak a feldolgozóipari kkv-kban való alkalmazásának előmozdítására (Európai Unió, 2023b).

A helyreállítási terv keretei között Görögország támogatási programot indított a mezőgazdasági ágazat korszerűsítésére az innováció, a mezőgazdasági egységek környezetbarát átalakítása és az agrárturizmus fejlesztése révén. Emellett javult a turisztikai létesítmények - köztük a turistakikötők - engedélyezésére és üzemeltetésére vonatkozó szabályozási keret, amely várhatóan hozzájárul a Görögország számára nagy potenciállal rendelkező turisztikai ágazat fejlődéséhez (Európai Bizottság, 2023e).

A kutatás és fejlesztés előmozdítása érdekében Görögország elindította a kutatóközpontok és technológiai intézmények infrastruktúrájának létrehozására, bővítésére és fejlesztésére irányuló eljárásokat országszerte. (Európai Bizottság, 2023e).

4. Összefoglalás

Kutatásom során az elmúlt évek Görögországot érintő válságait vettem górcső alá. Kiemelt hangsúlyt fektetve a 2008-2009-es gazdasági világválság és a koronavírus-válság előzményeire, hatásaira és kezelésére. A görög válságkezelések elemzését öt kutatási kérdésen keresztül elemeztem, melyeket az első fejezetben tételesen fel is soroltam.

A 2008-2009-es pénzügyi világválság következtében kialakult, majd a későbbiekben elhúzódó görög adósságválság során azt vizsgáltam, hogy melyek voltak azok a tényezők, amik hozzájárultak a válság kitöréséhez, majd hosszas elhúzódásához. Görögország esetében az akut válsághelyzet kialakulását megalapozta az ország lehetségesnél korábbi csatlakozás az Európai Gazdasági Közösséghez, aminek elsődlegesen politikai és geopolitikai tényezői voltak. Hatalmas problémát jelentett a fenntarthatatlan növekedési stratégia, a kiterjedt és rendkívül költséges bürokrácia, a felelőtlen állami költségek és a monetáris-, fiskális politika megfelelő tudatosság nélküli vezetése, kezelése. Az imént felsoroltak jelentették az ország gyengepontját, melyek következtében a Görögországban kialakult válság gyorsan elmélyült, majd elhúzódott.

Görögország az egészen 2018-ig tartó válságkezelés során (az akut problémák megoldása, mérséklése mellett) végig a befektetők bizalmának elnyeréséért küzdött. Az elhúzódó válsághelyzet során Görögország három nagy mentőcsomaghoz jutott hozzá szigorú feltételek mellett. A második és a harmadik mentőcsomag szükségességét az azt megelőző csomag nem megfelelő hatása tette szükségessé. Ugyan Görögország a 2018-as évekre többnyire stabilizálta magát, az országban továbbra is jelentős problémát jelentett az államadósság mértéke, a magas munkanélküliségi ráta különösen a fiatalok és a nők körében, valamint a regionális különbségek fokozódása a válság következtében.

Görögország a koronavírus-járvány miatt kialakult válsághelyzet jelentős gazdasági recesszióhoz vezetett, azonban Görögországot felkészültebben érintette, mint a 2008-2009-es gazdasági világválság. A válság hatásai mérséklésére az Európai Unió jelentős pénzügyi csomagokat hozott létre, ilyen a SURE, aminek célja a munkanélküliségi kockázat mérséklése volt, vagy a Next Generation EU Helyreállítási és Rezilienciaépítési Eszköze.

A Helyreállítási és Rezilienciaépítési Eszköz keretösszege Görögország számára 30,5 milliárd euró, ami 17,8 milliárd euró támogatásból és 12,7 milliárd euró hitelből áll össze. A görög program kiemelt hangsúlyt fektet a regionális egyenlőtlenségek csökkentésére, valamint a görög versenyképességre mind regionális mind országos szinten.

A görög helyreállítási terv, vagy másnéven Greece 2.0 a regionális kohézió erősítése érdekében számos beruházás és reform megvalósítását tűzi ki céljául. A program szerves részét alkotják az infrastrukturális fejlesztések az út-, és vasúthálózat terén, aminek célja a görög régiók közötti összeköttetés fejlesztése az ország belső kohéziójának javítása érdekében. A Greece 2.0 programján keresztül jelentős energiahálózatot érintő beruházások is tervben van, amik szintén a régiók közötti összeköttetés és felzárkózás a célja.

A helyreállítási terv Görögország versenyképességének javítása érdekében több reformot és beruházást is tartalmaz a versenyképesebb munkaerőpiac és üzleti környezet megvalósítása érdekében. Kiemelt hangsúlyt fektet a program az ország digitalizációjának az előmozdítására, hogy Görögország versenyt tudjon tartani a 21. század digitalizált világában.

Irodalomjegyzék:

Andor László (2013): Válságkezelés az Európai Unióban és a Valutaunió reformja
Köz-gazdaság VIII. évf. 3. szám p. 5-20

Elérhető: <https://retp.eu/index.php/retp/article/view/721>

Benczes István-Benczes Réka (2018): From Financial Support Package via Rescue Aid to Bailout: Framing The Management of The Greek Sovereign Debt Crisis Society and Economy XXXX. évf. 3. szám p. 431-445.

Chrysoloras, Nikos (2013): Rebuilding Eurozone's Ground Zero: A review of the Greek economic crisis

<https://eprints.lse.ac.uk/48254/1/GreeSE%20No66.pdf>

Letöltés dátuma: 2023. október 25.

Council on Foreign Relations (2023): Greece's Debt Crisis

<https://www.cfr.org/timeline/greeces-debt-crisis-timeline>

Letöltés dátuma: 2023. október 24.

Csankovszki Kata-Mező Júlia (2012): A görög válság – az euróövezet drámája
Műhelytanulmányok 2012. Válság és válságkezelés az Európai Unió kohéziós országaiban.
Szeged, SZTE-GTK. p. 25-42 Elérhető: https://acta.bibl.u-szeged.hu/57738/1/muhelytanulmanyok_013_025-043.pdf

Európai Központi Bank (2000): Convergence report

<https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/conrep/cr2000en.pdf>

Letöltés dátuma: 2023. október 24.

ESM (2019): Safeguarding the euro in times of crisis: The inside story of ESM

<https://www.esm.europa.eu/publications/safeguarding-euro>

Letöltés dátuma: 2023. október 25.

ESM (2023a): „Runaway train”: Greece sounds the alarm

<https://www.esm.europa.eu/publications/safeguarding-euro/runaway-train-greece-sounds-alarm>

Letöltés dátuma: 2023. november 1.

ESM (2023b): Turning the corner Greece's third programme
<https://www.esm.europa.eu/publications/safeguarding-euro/turning-corner-greece-third-programme>

Letöltés dátuma: 2023. november 2.

ESM (2023c): Programme country experiences: Greece
<https://www.esm.europa.eu/publications/annual-report-2018/programme-country-experiences/greece>

Letöltés dátuma: 2023. november 3.

EUR-Lex (2023a): Európai Stabilitási Mechanizmus
<https://eur-lex.europa.eu/HU/legal-content/glossary/european-stability-mechanism.html>

Letöltés dátuma: 2023. november 3.

EUR-Lex (2023b): Az infláció harmonizált mérése az Európai Unióban
<https://eur-lex.europa.eu/HU/legal-content/summary/harmonised-measurement-of-inflation-across-the-eu.html>

Letöltés dátuma: 2023. november 4.

Európai Bizottság (2013): Statistical Annex of European Economy, Spring
https://ec.europa.eu/economy_finance/publications/european_economy/2013/pdf/2013_05_03_stat_annex_en.pdf

Letöltés dátuma: 2023. október 17.

Európai Bizottság (2017): European Economic Forecast
https://economy-finance.ec.europa.eu/system/files/2017-12/ip063_en.pdf

Letöltés dátuma: 2023. október 26.

Európai Bizottság (2020): Country Report Greece 2020
https://commission.europa.eu/publications/2020-european-semester-country-reports_en

Letöltés dátuma: 2023. november 3.

Európai Bizottság (2022): 2022 European Semester: Country Reports
https://commission.europa.eu/publications/2022-european-semester-country-reports_en

Letöltés dátuma: 2023. november 5.

Európai Bizottság (2023a): Economy and Finance: Greece and the euro
https://economy-finance.ec.europa.eu/euro/eu-countries-and-euro/greece-and-euro_en

Letöltés dátuma: 2023. október 17.

Európai Bizottság (2023b): Commission adopts European Economic Recovery Plan
https://ec.europa.eu/economy_finance/articles/eu_economic_situation/article13502_en.htm

Letöltés dátuma: 2023. október 25.

Európai Bizottság (2023c): The rationale of the European Semester
https://commission.europa.eu/business-economy-euro/economic-and-fiscal-policy-coordination/european-semester/framework/european-semester-explained_en

Letöltés dátuma: 2023. november 3.

Európai Bizottság (2023e): 2023 European Semester: Country Reports
https://economy-finance.ec.europa.eu/publications/2023-european-semester-country-reports_en

Letöltés dátuma: 2023. november 5.

Európai Bizottság (2023d): Economy and Finance: SURE
https://economy-finance.ec.europa.eu/eu-financial-assistance/sure_hu

Letöltés dátuma: 2023. november 4.

Európai Bizottság (2023g): Greece's recovery and resilience plan
https://commission.europa.eu/business-economy-euro/economic-recovery/recovery-and-resilience-facility/country-pages/greeces-recovery-and-resilience-plan_en

Letöltés dátuma: 2023. november 5.

Európai Bizottság (2023f): Use of NextGenerationEU proceeds
https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/eu-budget/eu-borrower-investor-relations/nextgenerationeu_en

Letöltés dátuma: 2023. november 4.

Európai Parlament (2023): Ismertető az Európai Unióról: A Gazdasági és Monetáris Unió története
<https://www.europarl.europa.eu/factsheets/hu/sheet/79/a-gazdasagi-es-monetaris-unio-tortete-nete>

Letöltés dátuma: 2023. október 11.

Európai Tanács (2023a): Az euróövezeti csatlakozás feltételei: konvergenciakritériumok
<https://www.consilium.europa.eu/hu/policies/joining-the-euro-area/convergence-criteria/>

Letöltés dátuma: 2023. október 11.

Európai Tanács (2023b): Európai szemeszter: szabályok és dokumentumok glosszárúma
<https://www.consilium.europa.eu/hu/policies/european-semester/european-semester-key-rules-and-documents/>

Letöltés dátuma: 2023. október 30.

Európai Unió (2023a): Az euró története és bevezetésének okai
https://european-union.europa.eu/institutions-law-budget/euro/history-and-purpose_hu

Letöltés dátuma: 2023. október 11.

Eurostat (2023a): Government consolidated gross debt
https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/GOV_10DD_EDPT1_custom_8068152/default/line?lang=en

Letöltés dátuma: 2023. október 24.

Eurostat (2023b): Current account balance
https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tipsbp20_custom_8067928/default/line?lang=en

Letöltés dátuma: 2023. október 24.

Eurostat (2023c): Real GDP growth rate – volume
https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tec00115_custom_8303302/default/table?lang=en

Letöltés dátuma: 2023. november 4.

Eurostat (2023d): HICP-inflation rate
https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tec00118_custom_8303404/default/table?lang=en

Letöltés dátuma: 2023. november 4.

Eurostat (2023e): General government deficit/surplus
https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tec00127_custom_8297948/default/line?lang=en

Letöltés dátuma: 2023. november 4.

Eurostat (2023f): Export of goods and services in % of GDP
https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tet00003_custom_8305504/default/table?lang=en

Letöltés dátuma: 2023. november 4.

Eurostat (2023g): Total unemployment rate

https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tps00203_custom_8306343/default/table?lang=en

Letöltés dátuma: 2023. november 4.

Eurostat (2023h): Unemployment by sex and age – monthly data males

https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/une_rt_m_custom_8306592/default/line?lang=en

Letöltés dátuma: 2023. november 4.

Eurostat (2023i): Unemployment by sex and age – monthly data females

https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/une_rt_m_custom_8306594/default/line?lang=en

Letöltés dátuma: 2023. november 4.

Eurostat (2023j): Regional gross domestic product by NUTS 2 regions

https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tgs00006_custom_8306859/default/table?lang=en

Letöltés dátuma: 2023. november 4.

Eurostat (2023k): Gross domestic product at market prices

https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tec00001_custom_8310224/default/table?lang=en

Letöltés dátuma: 2023. november 4.

Eurostat (2023l): Unemployment by sex and age – monthly data – Total

https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/une_rt_m_custom_8311411/default/line?lang=en

Letöltés dátuma: 2023. november 5.

Eurostat (2023m): Unemployment by sex and age – quarterly data

https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/une_rt_q_custom_8311479/default/line?lang=en

Letöltés dátuma: 2023. november 5.

Eurostat (2023n): HICP - inflation rate

https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tec00118_custom_8311525/default/table?lang=en

Letöltés dátuma: 2023. november 5.

Eurostat (2023o): Unemployment rate by NUTS 2 regions
https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tgs00010_custom_8321253/default/table?lang=en

Letöltés dátuma: 2023. november 6.

Forgács Imre (2015): A görög válság néhány riasztó tanulsága
https://unipub.lib.uni-corvinus.hu/2146/1/KG_2015n3p41_Forgacs.pdf

Letöltés dátuma: 2023. november 1.

Európai Unió (2023b): Greece 2.0: The complete Plan
<https://greece20.gov.gr/en/the-complete-plan/>

Letöltés dátuma: 2023. november 5.

Gyórfy Dóra (2008): Költségvetési kiigazítás és növekedés az Európai Unióban: Tanulságok Magyarország számára Közgazdasági Szemle LV. évf. 11. szám p. 962-989
Elérhető: <http://epa.niif.hu/00000/00017/00153/pdf/03.pdf>

Gyórfy Dóra (2014): Válság és válságkezelés Görögországban: A puha költségvetési korlát szerepe a gazdasági összeomlásban
Közgazdasági szemle LXI. évf. 1. szám p. 27-52.

Halmai Péter (2020): Mélyintegráció. Budapest, Akadémiai Kiadó
Elérhető: https://mersz.hu/dokumentum/m701m_1/ Letöltés dátuma: 2023. október 30.

Herz, Bernhard-Kotios, Angelos (2000): Intereconomics: Coming Home to Europe: Greece and the Euro
Intereconomics XXXV. évf. 4. szám p. 170-176.

IISS (2021): Stability in the time of COVID-19
<https://www.iiss.org/globalassets/media-library---content--migration/files/research-papers/iiss---stability-in-the-time-of-covid-19---achieving-the-un-2030-agenda-for-sustainable-development.pdf>

Letöltés dátuma: 2023. november 4.

IMF (2023a): Real GDP growth
https://www.imf.org/external/datamap-per/NGDP_RPCH@WEO/GRC?zoom=GRC&highlight=GRC

Letöltés dátuma: 2023. október 9.

IMF (2023b): Inflation rate of Greece
<https://www.imf.org/en/Countries/GRC>

Letöltés dátuma: 2023. október 16.

IMF (2023c): General government gross debt (Percent of GDP)
<https://www.imf.org/en/Countries/GRC#countrydata>

Letöltés dátuma: 2023. október 17.

IMF (2023d): Current account balance, percent of GDP
https://www.imf.org/external/datamapper/BCA_NGDPD@WEO/GRC

Letöltés dátuma: 2023. október 18.

Independent (2008): Eurozone enters recession
<https://www.independent.co.uk/news/business/news/eurozone-enters-recession-1018629.html>

Letöltés dátuma: 2023. október 25.

Irodalomjegyzék:

Macrotrends (2023a): Greece Trade Balance 1960-2023
<https://www.macrotrends.net/countries/GRC/greece/trade-balance-deficit>

Letöltés dátuma: 2023. október 10.

Macrotrends (2023b): Greece GDP Growth Rate 1961-2023
<https://www.macrotrends.net/countries/GRC/greece/gdp-growth-rate>

Letöltés dátuma: 2023. október 25.

Macrotrends (2023c): Greece Poverty RaTE 1995-2023
<https://www.macrotrends.net/countries/GRC/greece/poverty-rate>

Letöltés dátuma: 2023. november 4.

Malliaropulos, Dimitrios-Papageorgiou, Dimitris-Vasardani, Melina-Vourvachaki, Evangelia (2022): The Impact of the Recovery and Resilience Facility on the Greek Economy. Bank of Greece Economic Bulletin LIII. évf. 1. szám p. 22.
https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4201708

Letöltés dátuma: 2023. november 5.

Mongelli, P. Francesco (2008): European Economic and Monetary Integration and the Optimum Currency Area Theory. European Commission Economic Papers 302. Elérhető: https://ec.europa.eu/economy_finance/publications/pages/publication12081_en.pdf

Musto, Stefan A. (2016): Mag- és perifériaországok kapcsolata az Európai Unióban – Hatalom és konfliktus a dualisztikus politikai gazdaságban. Hitelintézet Szemle XV. évf. 2. szám p. 181-187. Elérhető: <https://hitelintezetiszemle.mnb.hu/letoltes/stefan-a-musto.pdf>

OECD (2023a): Unemployment rate
<https://data.oecd.org/unemp/unemployment-rate.htm>

Letöltés dátuma: 2023. október 24.

OECD (2023b): FDI Flows
<https://data.oecd.org/fdi/fdi-flows.htm#indicator-chart>

Letöltés dátuma: 2023. október 24.

OECD (2023c): The COVID-19 shock abruptly interrupts Greece's recovery
<https://www.oecd-ilibrary.org/sites/4751e985-en/index.html?itemId=/content/component/4751e985-en>

Letöltés dátuma: 2023. november 4.

OECD (2023d): Greece: Maintain reform momentum as recovery slows amid global headwinds
<https://www.oecd.org/newsroom/greece-maintain-reform-momentum-as-recovery-slows-amid-global-headwinds.htm>

Letöltés dátuma: 2023. november 4.

OECD (2023e): Regional Policy for Greece Post-2020: Executive summary
<https://www.oecd-ilibrary.org/sites/cedf09a5-en/index.html?itemId=/content/publication/cedf09a5-en#wrapper>

Letöltés dátuma: 2023. november 5.

Pappas, S. Takis (2010): Macroeconomic Policy, Strategic Leadership, and Voter Behaviour: The Disparate Tales of Socialist Reformism in Greece and Spain during the 1980s Vol. 33. No. 6. p. 1241-1260 Elérhető: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/01402382.2010.508905>

Rankin, Jennifer (2015): Greece in Europe: a short history
<https://www.theguardian.com/world/2015/jul/03/greece-in-europe-a-short-history>

Letöltés dátuma: 2023. október 9.

Sabethai, Isaac (2003): Greece: the long process of economic and institutional convergence
National Bank of Poland

https://nbp.pl/wp-content/uploads/2023/01/sabethai_paper.pdf

Letöltés dátuma: 2023. október 18.

Salm, Christian (2021): The European Parliament and Greece's accession to the European Community. European Parliament History Series 2021. Európai Parlament

Somogyi Dorottya (1994): Görögország és az Európai Unió: a teljes jogú tagságra való felkészülés tapasztalatai. Külgazdaság XXXVIII. évf. 4. szám p. 53-66

Somogyi Dorottya (1999): Az Európai Unióhoz való csatlakozás hatása Görögország külkereskedelmére. Külgazdaság XLIII. évf. 11. szám p. 48-69.

The World Bank (2021): World Bank Group to Discontinue Doing Business Report

<https://www.worldbank.org/en/news/statement/2021/09/16/world-bank-group-to-discontinue-doing-business-report>

Letöltés dátuma: 2023. november 6.

The World Bank (2023): GDP growth (annual %) – Greece

<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?end=2022&locations=GR&start=2008>

Letöltés dátuma: 2023. november 3.

Társadalmi Konfliktusok Kutatócsoport (2023): El nem kötelezett országok

http://konfliktuskutato.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=107%3Ael-nem-koetelezett-oroszagok&root=12&catid=12%3Apolgarhaboru-jugoszlaviaban-fogalmak&Itemid=18

Letöltés dátuma: 2023. október 19.

Végh Marcell Zoltán (2019): A 2008-as válság hozadékai az EU számára: gazdaságpolitikai koordinációból gazdasági kormányzás

http://real.mtak.hu/102335/1/Europai_Tukor_2019_2_1_Vegh.pdf

Letöltés dátuma: 2023. október 25.

Verwey, Maarten-Monks, Allen (2021): The EU economy after COVID-19: Implications for economic governance

<https://cepr.org/voxeu/columns/eu-economy-after-covid-19-implications-economic-governance>

Letöltés dátuma: 2023. november 4.

World Competitiveness Center (2023): Overall and Factor Rankings – Five years

<https://www.imd.org/centers/wcc/world-competitiveness-center/rankings/world-competitiveness-ranking/2023/>

Letöltés dátuma: 2023. november 6.